SARUFI

NOMINO

Nomino ni maneno yanayotumiwa kutajia mtu, kitu, hali au mahali maalum. Inafahamika kuwa kuna aina sita za nomino mathalan;

AINA ZA NOMINO

(a) Nomino za pekee

Hizi ni nomino ambazo huanza kwa herufi kubwa. Hasa hutaja vitu mahsusi kama vile, milima, nchi, watu, mito, maziwa n.k.

Mifano ya katika sentensi

i) MtoNzoiahufurika wakati wamasika.

ii) Fatuma ameenda sokoni sasa hivi.

iii) Nairobi ndio mji mkuu wa Kenya.

iv) Ziwa Bogoria hupatikana katika eneo la Bonde la Ufa

(b) Nomino za kawaida

Hizi ni nomino ambazo hazianzi kwa herufi kubwa ila tu zinapotumika mwanzoni mwa sentensi k.m.

i) Wanafunzi walishirikishwa kupanda miti mwaka huu.

ii) Wanaiunzi watazuru ikulu ya raisi hiyo kesho.

iii) Wananchi hupaswa kutii sheria za nchi kila mara.

(c) Nomini za dhania

Hizi ni nomino ambazo zinahusu vitu au mambo ya kufikirika tu pasi mguso wowote lakini matokeo yake ndio

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

huonekanak.m

i) Ukosefiiwachakulaulisababishamaala mengi nchini.

ii) UovualioutendaulMfanyalmfikishwakotini.

iii) Uhuni wake ulimfanyakuogopewa sana katika karia.

iv) Uvivu husababishawa na wanafunzi kufeli katika mitihani.

(d) Nomino za makundi/Jamii

Nomino hizi hasa huhusisha nomino zinazopatikana katika makundi

Mifano katika sentenzi

i) Kikosichamajeshi kilipelekwa mlima Elgon kulcabiliana na waasi.

ii) Zizi lang'ombe litajengwaupyabaadayakuharibiwanamafiariko.

iii) Moto uliwaka kwa kasi katika kichaka cha miti.

iv) Kambi ya wanajeshi ilivunj wa mlima Elgon baada ya kuwana waasi wote.

(e) Nomino za wingi

Hizi huwa ni nomino ambazo hupatikana tu katika wingi^na huwa haziwezi kuhesabika

Waziri aliwahakikishia wanafiinzi kuwa wakifanya vizuri katika mtihani ya kitaifa atawapa maziwa mengi

i) Nyumba ilipoanza kuvuja maji yalijaa chumbani.

(f) Nomino za kitenzi Una

Hizi ni nomino ambazo huundwa kutokana na vitenzi. Huundwa kwa kuambishwa. Kiambishi 'ku' kwenye mzizi kitenzi

Mifano katika sentensi

i) Kusoma kwake kuliwafurahisKa wasikilizaji.

ii) Mwanafunzi aliyependa kucheza darasani amefukunza ndakini.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

iii) Wanafunziwalikasirishwanakuchekakwabawabu.

iii) KulimakwaBw.Bidii,kuliwafurahisha watalii

VITENZI

Vitenzi ni maneno yanayoeleza mambo yanayofanywa pia hujulikana kama kiarifa.

k.m.

i) Mwanafunzi anacheza uwanjani.

ii) Baba anaandika vizuri

iii) Jumaa liadhibiwa sana na mwalimu.

AINA YA VITENZI

a) Vitenzi Halisi

Hivi ni vielezi ambavyo huelezea kuhusu mambo yanayotendwa. Hasa huwa na viambishi awali na tampmati. Viambishi vihi aghalabu huwakilisha nafsi, wakati, kitendwa lyambwa, mzizi na kimalizio, kwa mfano Anakimbia

A - nafsi

na - wakati

kimbi-mzizi

a - kimalizio

b) Vitenzi vikuu

Hivi ndivyo vitenzi ambavyo hubeba maana kuu ya kitendo pasi kuchukua viambishi awali natemati kama ilivyo"

katika vitenzi halisi.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

Aghalabu vitenzi hivi hufungamanishwa na kiambishi 'ku'kwa mfano

Cheza Lima Ondoka

kula soma safiri

lia amka lala

piga

Mifano katika sentensi

i) Wanafunzi waliamua kusoma kwa bidii.

ii) Baba amehitimisha safari yake.

iii) Mtoto alitaka kula samaki jana jioni.

iv) Jua kali anapenda kuimba nyimbo za mapenzi.

c) Vitenzi visaidizi

Vitenzi hivi hujiri tu kwa kutumika painoja na vitenzi vikuu katika sentensi kwa vile vitenzi hivi haviwezi

kujisimamia huwa vinachukua viambishi awali na pia hutokea kabla ya vitenzi vikuu au vitenzi halisi. Kwa mfano;

i) Juma atakuwa akisoma kila asubuhi kabla ya kuelekea shuleni.

ii) Babu amekwenda kucheza bao.

iii) Wanafunzi wa shule yet hawajawahi kuzuru mbuga la wanvama pori.

Wanajeshi watu wanataka kununua vifaru vya kulinda usalama. ,

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(d) Vitenzi Vishirikishi

Vitenzi hivi hasa huwa ni vya ainambili. Hasahutumiwakuashiriaishitighalaainati.

Mathalanimaziagira, hulka,

Hali n.k.

Kwa mfano;

Vitenzi vishirikishi huwa ni vya ainambili;

a) WenzivishirikisMvikamMifo .

b) vitenzi vishirikishi vipungufii

a) Vitenzi vishirikishi vikamilifu

Katika aina hii ya vitenzi vishirikishi. Vitenzi hivi hasa huchukua viambishi vya wakati;

uliopita-Li

timlifu - me

ujao - ta

na nafsi, Ni - Tu, U - M, a - wa

Matumizi katika sentensi

i) Nyanya hakumaliza kula mkate alionunuliwa na mjuukuu wake.

if) Hamisi hakwenda kwa mwalimu mkuu.

iii) Yohana hakufanya kazi ya mwalimu.

iv) Babaalikuwaanalima.

Zoezi

Tambua vitenzi vishirikishi vikamilifu katika sentensi zifuatazo

i) Amekwisha sema hayo mara nyingi.

ii) Baba amekwenda kuletwa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

iii) Atakuja kesho asubuhi.

iv) juma hakuweza kusafiri ulaya.

v) Yeye anataka kuimba leo.

b) Vitenzi vishirikishi vipungufu

Vitenzi hivi hujisimamiapasi kuchukua viambishi vyangeli nafsi au wakati, Kwa mfano;

Ngali ii si tu

ndi . ngali japo

i) Katibu cha mwalimu kombo ndicho kizuri cha kudurusu

ii) Juma ndiye mtangazaji bora mwaka huu.

iii) Mwalimu wetu angali hajatuzwa zawadi.

iv) Nuru ya fasihi ni kitabu kizuri cha kudurusu.

v) Ogala si kocha mzuri kama Kimanzi.

e) Vitenzi Sambamba

Hivi ni vitenzi ambavyo hutumiwa viwili au zaidi kwa pamoj a iii kutoa maana moja kwa ukamftifb. Yamkini vitenzi visaidizi. Vitenzi hivi vyote vinapotumika huwa vimechukua viarnbishi vya wakati kwa mfano;

i) Wanafunzi waliweza kuona wanyamapori wengi.

ii) Hatujaenda kumwona mgonj wa hospitalini.

iii) Yusufu aliweza kuftindisha kabla ya kustaafu.

iv) Mama hai aenda kumtembelea tanRu atoke marekani.

v) Atapaswa kusoma makala hayo aliyoyandika. .

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

AINA ZA MANENO

Sentensi huwa zimeundwa kwa aina mbalimbali ya maneno. Maneno haya yote huwa yametengewa herufi maalum ill yaweze kutofautishwa. Maneno haya ni; , ^

Nomino - N

Kitenzi - T

Kiwakilishi- W

Kivumishi - V

Kielezi - E

Kiunganishi- U

Kihusishi - H

Kihisihi - I

Nomino –

Huwa ni jina litumiwalo kumtajamtu, kitu, jambo fulani, mahali fulani, vitu tofauti tofauti n.k. Kwa mfano; Juma, Nairobi, Mto Nzoia, Ijumaa, Krismasi, Agosti n.k.

Kitenzi - Ni neno linalotoa taarifa kuhusu kitendo kilichofanyika, Kwa mfano;

i) Timu va Harambee ililakiwa kwa shangwe.
ii) Sisi tunacheza mpira.
iii) Kijakazi alipika wali asubuhi

Kivumishi –

Huwa ni neno linalotoa habari zaidi kuhusu nomino. Neno hili hujiri baada ya nomino k.m.

i) Kijana yule ni mtundu sana.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

ii) Wanaiunziwerevuwatafiizwakesho.

iii) Mwalimu mwenvewe ndive alivemfukuza.

iv) Wananchi wengi walimpigia kura.

Kiwakilishi (W)

Ni maneno au ni viambishi vibadala vya nomino ambavyo huchukua mahala pa nomino, kwa mfano;

i) Nytnvi mtafukuzwa nyumbani leo.

ii) Atawindawanyamamwituleo.

iii) Nani amecheka?

Kiunganishi (u)

Huunganisha hasa fungu la maneno au neno iii kuleta gezo mbalimbali katika sentensi. Kwa mfano; au, na, lakini, ilhali, fauka ya, licha ya, sembuze, ijapo, ijapokuwa n.k.

Kielezi (e)

Haya ni maneno ambayo hufafanua zaidi kuhusu vivumishi, vitenzi au vielezi virjgine, kwa mfano;

i) Baba alilima sanajana. –

ii) Rashidalituzwazawadinzuri.

iii) Magaidi walilipuliwavibaya.

Kihisishi/kishangao/kiingizi (I)

Haya ni maneno ambayo huonyesha mshutuko, kuduwaza au kustaajabu kuhusu ufldhuli au wema wa mja. Kwa mfano;

i) Lo! Sikujua kuwa jirani ni mwizi

ii) Masalaale! Nani yule?

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

iii) Ah! Wacha niondoke sasa hivi

Kihusisihi (H)

Haya ni maneno yanayoonyesha uhusiano baina ya vitu mbali mbali.

Kwamfano:

i) Baba alitembea kando ya barabrara.

ii) Mama aliweka maziwa ndani ya kabati.

iii) Monika aliweka mzigo wake chini ya meza.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

MATUMIZI YA LUGHA

Kiimbo

Jinsi sauti inavyopanda na kushuka mtu anapoongea.

Huibua maana halisi ya maneno yanayosemwa kama ifuatavyo:

Sentensi za taarifa

Mtoto anaandika barua.

Sentensi za maswali

Mtoto anaandika barua?

Sentensi za mshangao

Mtoto anaandika barua!

Sentensi za amri

Kachezeeni nje!

Sentensi za rai/ombi

Nisaidi**e/eni**.

Zoezi

Eleza maana ya kiimbo kwa kutoa mifano.

Tambua sentensi zifuatazo ni za aina gani kutokana na kiimbo.

Watu wanakula nyoka?

Watu wanakula nyoka.

Watu wanakula nyoka.

Tafadhali nisaidie.

Silabi

Tamko moja katika neno/herufi moja au zaidi ambazo hutamkwa pamoja.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Miundo Miwili ya Silabi za Kiswahili

Silabi wazi

Huishia kwa irabu k.m. o-**a**, (I) i-**ga** (KI), **mbu**-zi (KKI) na u-**ngwa** (KKKI)

Silabi funge

Huishia kwa konsonanti k.m. **m**-tu (K)

Zoezi

Ukitoa mifano, fafanua miundo miwili ya silabi za Kiswahili.

Tenganisha silabi katika maneno yafuatayo:

inkisari

baiskeli.

Shadda/Mkazo

Mkazo unaowekwa kwenye silabi fulani ya neno ikiwa imetamkwa kwa msisitizo.

Alama ya ritifaa hutumiwa kutambulisha shadda.

Huwekwa kwenye silabi ya pili kutoka ya mwisho, kwenye vitenzi vishirikishi vya silabi moja au kubadilisha maana ya neno.

ka'lamu, I'mba, thu'mni, 'leta, n.k.

Kitabu 'ki mezani.

Bara'bara (njia), ba'rabara (sawasawa), wala'kini (lakini), wa'lakini (kasoro/dosari/ila)

Zoezi

Weka shada katika maneno haya:

imba

baba

Onyesha kwa kupiga mstari iliko shada katika maneno yafuatayo:

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

malaika

nge

Sauti za Kiswahili

Kuna makundi mawili ya sauti za kiswahili:

Irabu

Sauti ambazo hutamkwa kwa ulaini bila hewa kuzuiliwa katika ala za sauti.

Konsonanti

Sauti ambazo wakati wa kutamkwa hewa huzuiliwa katika ala za sauti.

Aina za Ala za Sauti

Ala tuli

Ambazo hazisogei mtu akitamka k.m. meno, ufizi, kaa kaa gumu, kaa kaa laini na koo/koromeo.

Ala sogezi

Ambazo husogea mtu akitamka k.m. midomo na ulimi.

Matamshi/Uainishaji wa Irabu

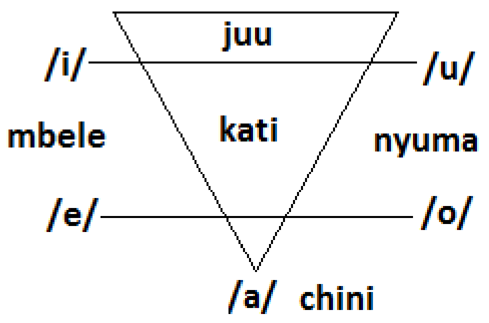

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

a ni ya katikati na chini kinywani na midomo ikiwa imeviringa.

e ni ya mbele na kati kinywani na midomo ikiwa imetandazwa.

i ni ya mbele na juu kinywani na midomo ikiwa imetandazwa.

o ni ya nyuma na kati kinywani na midomo ikiwa imeviringa.

u ni ya nyuma na juu kinywani na midomo ikiwa imeviringa.

Zoezi

Taja makundi mawili ya sauti za Kiswahili.

Yatofautishe makundi ya sauti za Kiswahili uliyotaja katika (a)

Toa mifano miwili miwili ya irabu ambazo hutamkwa:

midomo ikiwa imeviringa

midomo ikiwa imetandazwa

Eleza jinsi irabu /e/ inavyotamkwa.

Taja aina mbili za ala za kutamkia na utoe mfano mfano mmoja mmoja.

Matamshi/Uainishaji wa Konsonanti

MAHALI AINA	MIDOMO	MDOMO MENO	MENO	UFIZI	KAAKA GUMU	KAAKA LAINI	KOROMEO
VIPASUO (H)	p b			t d		k g	

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

(GH)							
VIPASUO (GH) KWAMIZO (H)					ch j		
NAZALI (GH) (VING'ONG'O)	m			n	ny	ng'	
VIKWAMIZO (H) (VIKWARUZO)(GH)		f v	th dh	s z	sh	gh	h
KITAMBAZA				l			
KIMADENDE				r			
NUSU IRABU VIYEYUSHO	w				y		

Huainishwa kulingana na inapotamkiwa, kuwepo au kutokuwepo kwa mtetemeko katika nyuzi za sauti na jinsi hewa inavyozuiliwa katika ala k.m. /p/ ni ya midomo, kipasuo na sighuna.

Vipasuo

Konsonanti ambazo wakati wa kutamkwa hewa husukumwa, huzuiliwa kabisa na kuachiliwa kwa ghafla na mpasuko mdogo kutokea.

Vikwamizo/Vikwaruzo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Konsonanti ambazo wakati wa kutamkwa hewa hupitishwa katikati ya ala kwa kukwamizwa.

Vipasuo kwamizo/kwaruzo

Konsonanti ambayo wakati wa kutamkwa hewa husukumwa nje kwa nguvu, huzuiliwa kabisa halafu mwanya mdogo huachwa hewa ipite kwa kukwamizwa.

Nazali/Ving'ong'o

Konsonanti ambazo wakati wa kutamkwa kuna kiasi cha hewa huachiliwa na kupitia puani

Kitambaza

Konsonanti ambayo wakati wa kutamkwa hewa husukumwa kwa nguvu, kuzuiliwa na kuachiliwa ipite kando ya ulimi

Kimadende

Konsonanti ambayo wakati wa kutamkwa hewa husukumwa, kuzuiliwa na kuachiliwa na kusababisha ncha ya ulimi kupigapiga ufizi mfululizo.

Nusu irabu/Viyeyusho

Konsonanti ambazo wakati wa kutamkwa hewa hupitishwa katikati ya ala kwa ulaini kama katika utamkaji wa irabu.

Zoezi

Tambua kikwamizo cha kaakaa laini na kiyeyusho cha midomo.

Tambua konsonanti ambazo si za orodha hii na ueleze kwa nini: /m/, /n/, /ny/,/ng'/, /f/, /b/

Tofautisha konsonanti /p/ na /dh/.

Taja konsonanti mbilimbili ambazo hujulikana kama:

viyeyusho

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

vikwaruzo

Aina za Maneno

Nomino (N)

Neno linalotaja kiumbe, kitu, hali, mahali, tendo, dhana, n.k.

Aina

Nomino za Pekee

Ambazo hutaja kitu kwa kutumia jina lake/ambazo hutambulisha upekee wa kitu hicho. Mwanzoni huandikwa kwa herufi kubwa.

majina ya watu k.m. **K**amau

mahali k.m. **M**ombasa

siku k.m. **A**lhamisi

miezi k.m. **D**isemba

miaka k.m. 1930

milima k.m. **K**ilimanjaro

Mito k.m. **T**ana

maziwa k.m. **V**ictoria

bahari k.m. **H**indi

Mabara k.m. **A**frica

Nomono za Kawaida/Jumla

Majina ya jumla ya viumbe/vitu vinavyoonyesha umbile la jinsi moja k.m. mtu, gari, kalamu, n.k.

Nomino za Jamii

Majina ya makundi ya viumbe au vitu k.m. bunge, jamii, halaiki, bunda n.k.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Nomino za Wingi

Majina ya vitu vitokeavyo kwa wingi japo kimsingi hazina umoja au wingi k.m. maji, mate, maziwa, mahubiri, marashi, mchanga, ngeu, poda, unga, n.k.

Nomino za Dhahania

Majina ya viumbe au mambo ya kudhani/yasiyoweza kugusika k.m. k.m ujinga, werevu, malaika, shetani, amani, imani, roho, wazo, dhana, n.k.

Nomino za Vitenzi Jina

Vitenzi vyenye kiambishi awali **ku** ambavyo huweza pia kutumika kama nomino k.m. **Kucheza** kwake kunaudhi.

Zoezi

Sahihisha jedwali lifuatalo

nomino	aina
Juma	wingi
kisu	dhahania
maziwa	pekee
bunda	kitenzi jina
amani	kawaida/jumla
kuomba	wingi

Bainisha nomino katika sentensi ifuatayo

Kuendesha baiskeli kwa **kasi** kulimfanya **Hasani** aangushe **bunda** la noti alilokuwa anaenda kununulia **mchanga**.

Sentensi ya Kiswahili

Sentensi ni fungu la maneno linalojitosheleza kimaana linalotumiwa katika mawasiliano.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Sifa

Huwa na ujumbe uliokamilika.

Huwa na mpangilio maalum wa maneno.

Huwa na muundo wa kiima na kiarifu.

Aina

Sentensi Sahili

Sentensi rahisi au nyepesi.

Sifa

Huwa fupi.

Huwa na kitenzi kimoja pekee.

Huwasilisha dhana moja.

Yaweza kuwa ya neno moja au zaidi.

Yaweza kuwa na kiima kilichododoshwa.

Wataenda.

Watoto wawili wanaelekea uwanjani.

Gachiku ni msichana mtiifu.

Sentensi Ambatano

Inayoundwa kwa kuunganisha sentensi sahili mbili.

Sifa

Huwa na vishazi huru viwili.

Huwa na kiunganishi.

Huwa na vitenzi viwili au zaidi.

Hutoa zaidi ya wazo moja.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Yaweza kuwa na viima vilivyododoshwa.

Mwanafunzi alipita mtihani ingawa hakuwa anasoma kwa bidii.

Maria aliendelea kupika kwa utaratibu huku akiimba wimbo.

Sentensi Changamano

Ambayo huwa na kishazi tegemezi kilichochopekwa ndani.

Sifa

Huwa na kishazi tegemezi chenye kitenzi kinachovumisha nomino kwa kuirejelea.

Huwa na kishazi huru kimoja au zaidi.

Huwa na virejeshi (amba na O) au –enye.

Tunda alilonunua jana limeoza.

Mwizi aliiba pesa zilizokuwa kabatini.

Kundi Nomino (KN) na Kundi Tenzi (KT)

Kundi Nomino ni sehemu katika sentensi inayoarifu kuhusu nomino na hutokea mwanzoni mwa sentensi.

Kundi tenzi ni sehemu katika sentensi inayoarifu kuhusu kitenzi na hutokea mwishoni mwa sentensi.

Virai

Vikundi vya maneno vitumiwavyo na binadamu visivyo na maana kamili.

Tungo zinayoundwa kwa maneno aghalabu mawili au zaidi yanayoashiria kitu kimoja na inayojengwa juu ya neno kuu.

Aina

Kirai Nomino (Kn)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

a) W
b) N
c) N+U+N
d) N+N+U+N
e) N+$\overline{S}$

Kirai Kitenzi

T

T+E

T+N

T+N+T

TS+T

t+N

t+V+E

Kirai Kivumishi(Kv)

V+E

V+U+V+E

V+V+U+V+E

V+N+V+E

Kirai kielezi (Ke)/Chagizo

E

E+E

E+E+E…

Kirai Kihusishi (Kh)

H+N

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

H+N+V

H+N+V+E

Zoezi

Bainisha virai katika sentensi ifuatayo

Mzazi na watoto wawili werevu sana waliwasili shuleni leo asubuhi kabla ya mwalimu.

Vishazi

Kundi la maneno lenye kiima na kiarifu likiwa ndani ya sentensi kuu.

Aina

Vishazi Huru

Vifungu vya maneno katika sentensi ambavyo hutoa maana kamili.

Vishazi Tegemezi

Vifungu vya maneno katika sentensi ambavyo havitoi maana kamili.

Aina

Vishazi tegemezi vya viunganishi k.m. Alimwadhibu **ingawa hakuwa na makosa**.

Vishazi tegemezi vya virejeshi k.m. Polisi walimpata mtoto **aliyekuwa amepotea**.

Vishazi Viambatani

Vinavyoundwa kwa vishazi huru viwili vikiwa vimeunganishwa k.m. **Baba analala** na **mama anapika**.

Zoezi

Bainisha Vishazi Katika Sentensi Zifuatazo

Mwalimu amewasili.

Amina ambaye ni daktari atakuja.

Ametajirika japo hakupata elimu.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mwalimu anafundisha na wanafunzi wanaandika.

Tumeanzisha shirika ili tunyanyue hali zetu.

Unaweza kuamua kunyamaza au kujitetea.

Shamirisho/Yambwa

Aina

Shamirisho Kipozi/Yambwa Tendwa

Nomino inayoathiriwa na kitenzi.

Shamirisho Kitondo/Yambwa Tendewa

Nomino inayotendewa kitendo.

Shamirisho Ala/Yambwa Kitumizi

Chombo kinatumiwa kufanyia kitendo fulani.

Mifano

Mama alimpikia **baba chakula** kwa **sufuria**.

Baba alipikiwa **chakula** na mama kwa **sufuria**.

Sufuria ilitumiwa na **mama** kumpikia **baba chakula**.

Chakula (Shamirisho Kipozi/Yambwa Tendwa)

Baba (Shamirisho Kitondo/Yambwa atendewa)

Sufuria (Shamirisho Ala/Yambwa Kitumizi)

Ngeli za Nomino

Makundi ya nomino katika lugha ya Kiswahili yenye sifa zinazofanana kisarufi.

A-WA

Huwa na majina ya watu, vilema, viumbe, vyeo na viumbe vya kiroho, n.k.

Huchukua miundo kama vile M-WA, M-MI, KI-VI, n.k.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

mtu-watu,

mkulima-wakulima

mtume-mitume

mkizi-mikizi

kiwete-viwete

kibyongo-vibyongo

nabii-manabii

kuku-kuku

Waziri-Mawaziri

U-I

Huwa na majina ya mimea, sehemu za mwili, vifaa, matendo, maumbile, n.k.

Huchukua muundo wa **M-MI**.

Mchungwa-michungwa

Mkoko-mikoko

mkono-mikono

mfupa-mifupa

msumari-misumari

mgomo-migomo

mwendo-myendo

msukosuko-misukosuko

mlima-milima

mwamba-myamba

U-YA

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Huwa na majina ya hali, matendo, n.k.

Huchukua muundo wa U-MA.

Ugonjwa-magonjwa

upana-mapana

uasi-maasi

uchungu-machungu

ulezi-malezi

uovu-maovu

uhusiano-mahusiano

YA-YA

Huchukua muundo wa MA-MA.

Huwa na nomino zipatikanazo kwa wingi.

Hazibadiliki katika umoja na wingi.

manukato

mauti

maziwa

marashi

mahubiri

majira

maradhi

maafa

mazingira

KI-VI

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Ni majina ya vifaa, sehemu za mwili, vitu, udogo, lugha, n.k.

Huchukua miundo KI-VI na CH-VY.

kisu-visu

kitabu-vitabu

chakula-vyakula

chanda-vyanda

kijitu-vijitu

kigombe-vigombe

kiguu-viguu

kidovu-vidovu

LI-YA

Huwa na majina ya sehemu za mwili, dhana, vifaa, ukubwa, n.k.

Huchukua muundo wa JI-MA, JI-ME, JA-MA, JE-MA n.k.

jicho-macho

jina-majina

jitu-majitu

goma-magoma

jambo-mambo

janga-majanga

jembe-majembe

jeneza-majeneza

wazo-mawazo

tunda-matunda

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

jua-majua

ziwa-maziwa

ua-maua

I-I

Huwa na nomino dhahania na vitu visivyoweza kuhesabika.

Hazibadiliki katika umoja na wingi.

sukari

amani

chai

mvua

Imani

chumvi

subira

imani

amani

furaha

I-ZI

Huhusisha nomino dhahania na vitu.

Hazibadiliki katika umoja na wingi.

nyumba

baiskeli

karatasi

redio

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

meza

dini

dawa

ndizi

jozi

U-ZI

Huchukua miundo W-NY, U-NY, U-F, n.k.

wayo-nyayo

wakati-nyakati

uso-nyuso

ufa-nyufa

ufunguo-funguo

ufagio-fagio

wembe-nyembe

uwanja-nyanja

ujumbe-jumbe

ukoo-koo

waraka-nyaraka

waya-nyaya

U-U

Huwa na nomino za dhahania na vitu visivyoweza kuhesabika.

Hazibadiliki kimaumbo.

Huchukua U au W.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Ujinga

Ulafi

Ulaji

Werevu

Unga

Uji

Ugali

udongo

KU

Nomino zinazoundwa kutokana na vitenzi k.m. **kuomba** kwake kumemsaidia.

PAKUMU

Ngeli ya mahali.

Huwa na nomino moja ‘mahali’.

PA (mahali karibu au panapodhihirika) k.m. Kitabu ki**po pa**le.

KU (mahali mbali au kusikodhihirika) k.m. Mahali **ku**le **ku**nafaa.

MU (ndani ya) k.m. Mahali **m**le **m**na siafu.

Zoezi

Tunga sentensi ukitumia nomino kutoka katika ngeli ya U-ZI.

Andika kwa wingi. Makaribisho aliyopewa yalimfurahisha.

Andika katika ukubwa wingi: Paka mweupe amenaswa mguuni.

Andika katika wingi wa hali ya udogo: Mtu aliumwa na mbwa.

Huku ukitoa mifano, fafanua miundo mitatu ya majina katika ngeli ya LI-YA.

Tambua ngeli/viwakilishi ngeli vya nomino zifuatazo:

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

chakula

shairi

mtwana

Uundaji wa maneno

Nomino kutokana na mzizi wa kitenzi

danganya-kudanganya, mdanganyifu,udanganyifu

soma-kusoma, masomo,msomi,usomaji

unda-kuunda, muundaji,uundaji,muundo

funika-kufunika, kifuniko, mfunikaji, ufunikaji

Kitenzi kutokana na mzizi wa nomino

mlo-kula

mlevi-kulewa, kulevuka

mwimbaji-kuimba

fikra-kufikiri

malezi-kulea

fumbo-kufumba, kufumbua

Nomino kutokana na mzizi wa nomino

mwimbaji-kuimba, wimbo, uimbaji, kiimbo

mchezo-kucheza, uchezaji, mchezaji

ulaghai-kulaghai, mlaghai

hesabu-kuhesabu,uhesabu

mdhalimu- kudhulumu, dhuluma, udhalimu

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

Nomino kutokana na mzizi wa kivumishi

-refu-mrefu, urefu, urefushaji

-baya-mbaya, ubaya

-zuri-mzuri, uzuri

-kali-mkali, ukali

-eupe-mweupe,weupe

Kivumishi kutokana na mzizi wa nomino

ujinga -jinga

werevu -erevu

mzuri -zuri

mpumbavu -pumbavu

mpyoro -pyoro

Kitenzi kutokana na mzizi wa kivumishi

haramu-kuharamisha, kuharamika

halali-kuhalalisha, kuhalalika

-fupi-kufupisha, kufupika

bora-kuboresha, kuboreka

-refu-kurefusha, kurefuka

sahihi-kusahihisha, kusahihika

-sikivu-kusikia

-danganyifu-kudanganya

Kivumishi kutokana na mzizi wa kitenzi

dunisha - duni

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Haramisha - haramu

fupisha -fupi

sahilisha -sahili

tukuka -tukufu

fahamu -fahamivu

teua -teule

nyamaza -nyamavu

ongoka -ongofu

sahihisha -sahihi

danganya -danganyifu

Kitenzi kutokana na kielezi

haraka-harakisha

zaidi-zidisha

bidii-bidiisha

hima-himiza

Zoezi

Unda neno ulilopewa katika mabano kutokana na maneno yafuatayo:

zingatia (kivumishi)

sahili (kitenzi)

taliki (nomino)

Unda nomino kutokana na mizizi ya maneno yafuatayo kisha utunge sentensi.

-kali

lia

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Vitenzi

Kitenzi ni neno linaloeleza kuhusu jambo linalofanywa.

Aina za Vitenzi

Kitenzi halisi

Kinachofahamisha tendo halisi.

Hutokea peke yake k.m. Boke **anacheza** mpira.

Kitenzi kikuu (T)

Kinachoeleza tendo kuu katika sentensi.

Hutokea pamoja na kitenzi kisaidizi k.m. Baba anataka **kulala**.

Kitenzi Kisaidizi (Ts)

Kinachosaidia kitenzi kikuu

Maneno yanayoweza kutumiwa kama vitenzi visaidizi

ngali

kuwa

taka

pasa

bidi

huenda

kuja

weza

kwisha

stahili

wahi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

maliza

Vitenzi Sambamba

Vinavyofuatana moja kwa moja/vinavyotokea kwa mfululizo.

Hutumika kutoa maelezo kuhusu tendo moja maalum kwa uwazi zaidi.

Wachezaji **huenda wanaweza kushinda** mchezo wa leo.

Vitenzi Vishirikishi (t)

Vinavyoshirikisha vitu kihali, kitabia au kimazingira.

Aina

Vitenzi Vishirikishi Vikamilifu

Ambavyo huchukua viambishi.

Mama **alikuwa** mgonjwa/jikoni/muuguzi.

Aisha **angali** kitandani/mkaidi/ mwanafunzi.

Vitenzi Vishirikishi Vipunguvu

Ambavyo havichukui viambishi

kuyakinisha	kukanusha
ni/niko **ndi**ko **yu**ko **li**/liko	si/siko siko hayuko hali/haliko

Viwakilishi (W) na Vivumishi (V)

Viwakilishi ni viambishi au maneno yanayotumiwa badala ya nomino.

Vivumishi ni maneno yanayotoa habari zaidi kuhusu nomino.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

<table>
<tr><td>VIVUMISHI</td><td>VIWAKILISHI</td></tr>
<tr><td>Viulizi</td><td>Viulizi</td></tr>
<tr><td>Maneno ya kuulizia.
Mizizi ni –pi, -ngapi na gani.
Amechukua kitabu kipi?(V. kiulizi)</td><td>Kipi kimepotea? (W. Kiulizi)
Amenunuliwa mangapi?
Gani imefungwa?</td></tr>
<tr><td>a-unganifu</td><td>a-unganifu</td></tr>
<tr><td>Maneno yanayoundwa kwa viwakilishi ngeli na kiishio a.
Hutoa maana ya umilikaji
Mtoto wa shangazi amelala. (V. a-unganifu)</td><td>Wa Juma analia. (W. a-unganifu)
Cha mlevi huliwa na mgema.</td></tr>
<tr><td>Vimilikishi</td><td>Vimilikishi</td></tr>
<tr><td>Hutoa maana ya umilikaji.
Mizizi
<table><tr><td>nafsi</td><td>kuyakinisha</td><td>kukanusha</td></tr><tr><td>1
2
3</td><td>-angu
-ako
-ake</td><td>-etu
-enu
-ao</td></tr></table>Kiatu changu kimepotea. (V. kimilikishi).</td><td>Usichukue chake. (W. kimilikishi)</td></tr>
<tr><td>Sifa</td><td>Sifa</td></tr>
</table>

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Maneno ya kusifu au kueleza jinsi nomino ilivyo k.m. -fupi, -baya, -kali, -dogo, n.k. Mti **mrefu** umeanguka. (**V. sifa**)	Alichukua **cheupe**. (**W. Sifa**)
Vionyeshi/viashiria	**Vionyeshi/viashiria**
Maneno ya kuonyesha nomino ilipo. Huwa za karibu, wastani na mbali k.m. hili, hilo, lile. Kiatu **hiki** kimechafuka. (**V. kionyeshi/kiashiria**)	**Hii** ni ya nani? (**W. kionyeshi/kiashiria**)
Viashiria visisitizi	**Viashiria visisitizi**
Maneno ya kutilia mkazo nomino yakizingatia ilipo. Huwa ya karibu, wastani na mbali. Huundwa kwa kutumia kiwakilishi ngeli katika kionyeshi cha kwanza k.m. **ki**ki hiki-**vi**vi-hivi, lili hili-**ya**ya haya, n.k. Chumvi **ii hii** ilimwagika. (**V. kisisitizi**)	**Kuku huku** ndiko kulinyesha. (**W. kisisitizi**)
Virejeshi	**Virejeshi**

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Hurejelea nomino au kukumbusha kuihusu. Huwa amba- na -o- rejeshi. Mtoto **ambaye** analala ni wake. Watoto wana**o**lala ni wao. (V. kirejeshi) Mnyama **ambaye hu**windwa ni nguruwe. Mnyama awindwa**ye** ni nguruwe.	**Amba**ye aliniibia ninamjua. Ali**ye**niibia ninamjua. **Amba**ye hula nyasi ni ng'ombe. Ala**ye** nyasi ni ng'ombe.
Idadi	**idadi**
Hutaja idadi ya nomino **Aina** **Idadi halisi** (iliyo dhahiri) k.m. -moja, sita, n.k. **Idadi ya jumla (**isiyo dhahiri) k.m. -chache, -kadha –ingi, n.k. Mwalimu **mmoja** na wanafunzi **sita** wameenda. **(V-idadi halisi**) Vitabu **vichache** vimechukuliwa na watoto **kadha**. (**V. idadi ya jumla**)	Nipe **kumi na kimoja**. (**V. idadi halisi**). Amechukua **machache** tu. (**V. idadi ya jumla**)
Pekee	**Pekee**

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Hutoa taarifa zaidi kuhusu nomino kwa njia ya pekee. –**enye** (**umilikaji)** Msichana **mwenye** maringo ni yule. (**V. Pekee**) –**enyewe** (h**alisi** au **kusisitiza)** Barua **yenyewe** niliipeleka posta. –**ote** (**bila kubakisha)** Chakula **chote** kimeliwa. **-o-ote (bila kubagua)** Mtu **yeyote** anaweza kuugua. **-ingine** (s**ehemu ya baadhi ya vitu)** Mikufu **mingine** imeibwa. -ingine-o (m**bali na/zaidi ya)** Nyuzi **nyinginezo** zilikatika.	**Mwenye** macho haambiwi tazama. (**W.pekee**) **Yenyewe** yaliiva jana. Kiliharibika **chote**. **Popote** paliposafishwa pamechafuka. Ametorokea **kwingine**. **Nyingineyo** niliweka katika chakula.
Nomino/majina	W
Nomino/majina ambayo hutumika kama vivumishi Mtu **mzee** hutembea kwa mkongojo. (**V. jina/nomino**)	
W	**Ngeli**
	Viwakilishi ngeli ambavyo huwakilisha nomino k.m.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

<table>
<tr><td></td><td>Liliiva jana-Yaliiva jana.</td></tr>
<tr><td>W</td><td>Nafsi</td></tr>
<tr><td></td><td>Maneno au viambishi vinavyotajia nafsi.
Aina
Nafsi huru
Maneno ya kutajia nafsi.
<table>
<tr><td>nafsi</td><td>umoja</td><td>wingi</td></tr>
<tr><td>1
2
3</td><td>Mimi
Wewe
yeye</td><td>Sisi
Nyinyi
wao</td></tr>
</table>
Yeye ni mtiifu. (W. nafsi huru)
Nafsi tegemezi/viambata
Viambishi ambavyo hutaja nafsi.
<table>
<tr><td>nafsi</td><td>umoja</td><td>wingi</td></tr>
<tr><td>1
2
3</td><td>ni
u
a</td><td>tu
m
wa</td></tr>
</table>
Walisahau kumwambia. (W. nafsi tegemezi)</td></tr>
</table>

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Vielezi (E)

Viambishi au maneno yanayoeleza zaidi kuhusu kivumishi, kitenzi au kielezi kingine.

Yeye ni mweupe **sana/ajabu/kwelikweli/kupindukia/pepepe**.

Alikula **pole pole sana**.

Aina

Vielezi vya Namna/Jinsi

Ambavyo hueleza **vile** jambo lilifanyika.

Aina

Vielezi namna mfanano

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Vinavyoeleza vile jambo lilifanyika kwa kufananisha na nomino au vivumishi.

Huchukua viambishi **KI** na **VI**.

Anakula **ki**fisi.

Tulifanya kazi **vi**zuri.

Vielezi namna viigizi

Maneno ambayo kiasili ni vielezi k.m. sana, haraka, ghafla, mno, kabisa, pole, barabara n.k.

Mwenda **pole** hajikwai.

Vielezi namna hali

Hueleza hali ya tendo.

Alilelewa **kwa shida**.

Alilewa **chakari**

Vielezi namna vikariri

Huelezea vile jambo lilifanyika kwa kurudiwarudiwa

Alinijibu **kimzahamzaha.**

Tembea **polepole.**

Yeye hufanya kazi yake **hivi hivi/ovyo ovyo**

Mbwa alibweka **bwe! Bwe! Bwe**!

Vielezi namna ala

Walimpiga Stephano **mawe/kwa mawe.**

Vielezi Namna Viigizi

Hueleza vile kitendo kilitendeka kwa kutumia tanakali.

Mbuni alianguka majini **chubwi!**

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Vielezi vya Idadi/Kiasi

Maneno ambayo hutaja kitendo kimetendeka mara ngapi.

Aina

Vielezi vya idadi halisi

Tulivamiwa **mara moja.**

Vielezi vya idadi ya jumla

Alitoroka **mara kadha/nyingi/chache.**

Vielezi vya mahali

Hutaja mahali kitendo kilitendekea.

Aina

Vielezi vya mahali vya maneno kamili

Ndege ilipofika **Nairobi**, ilitua **chini**.

Vielezi vya mahali vya aina ya viambishi

Ni viambishi **po, ko, mo na ni.**

Ali**po**lala palikuwa na siafu.

Wanacheza uwanja**ni.**

Vielezi vya wakati

Hutaja kitendo kililifanyika wakati gani**.**

Aina

Vielezi vya wakati vya maneno kamili

Rais atawasili **kesho/mwaka ujao.**

Kielezi cha wakati cha kiambishi (po ya wakati)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Nalilala nili**po**fika nyumbani

Viunganishi (U)

Neno au fungu la maneno la kuunganishia.

Aina

Vya kujumuisha pamoja

na

aidha (pia)

isitoshe

kadhalika (pia))

tena

mbali na

fauka ya (zaidi ya)

Vya kukatiza ili kupambanua

walakini (lakini)

bali (lakini)

ijapokuwa (hata kama)

ingawa (hata kama)

Vya kuonyesha kinyume cha mambo

ilhali

licha ya

Kuonyesha masharti

budi (lazima)

lazima

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

sharti

ikiwa (kama)

bidi

Vya sababu

kwa

kwa sababu

maadamu (kwa kuwa)

madhali (kwa kuwa)

kwa vile/maana

kwa ajili/minajili ya

mintaarafu (kutokana na)

Vya kuonyesha Chaguo

au

ama

wala

Viunganishi vingine na maana zake

ila (isipokuwa)

laiti (kama)

lau (kama)

mradi (bora)

angalau (bora zaidi)

bighairi (bila ya kujali) k.m.**Minghairi** vitu vilivyo kwenye kabati vinginevyo unaweza kuvichukua.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

seuze/sembuse (kulinganisha ili kuonyesha tofauti)

labda (pengine)

Vihusishi (H)

Maneno yanayoonyesha uhusiano.

Aina

Mahali

juu ya, miongoni mwa, katika, mpaka, hadi

Wakati

kabla ya, baada ya, tangu, hadi, mpaka

Sababu

kwa, kwani, kwa sababu, mintaarafu ya

Ala

Alimkata **kwa** kisu.

A-unganifu

Simu **ya** rununu inalia.

Jumba **la** mikutano limeandaliwa.

Kiatu **cha** ngozi hudumu.

Kikome **cha** plastiki ni duni.

Ulinganisho

Zaidi ya, kuliko, kuzidi, kushinda.

Kiwango

Zaidi ya, kati ya, takriban, karibu

Vya hali

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mithili ya, kwa niaba ya

Vihisishi (I)

Maneno yanayotoa hisia za moyoni.

furaha

Hoyee! Haleluya! Alhamdulilahi!

hasira

Kefle! Ah! He!

majuto

Kumbe! Jamani! Ole wangu! Laiti

huzuni/huruma

Pole! Ole! Maskini!

kuitikia

Bee! Labela! Naam! Ehee! Ahaa!

mshangao/mshtuko

Eti! Salaale! Ajabu! Msalia mtume! Lahaula!

kubeza

Mawe! Ngo! Mmm! Mwangalie!

kusisitiza

Hata

kutakia heri

inshallah

Mwingiliano wa Maneno

Hali ya maneno kuwa na matumizi tofauti mifano:

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

W kuwa V

Huyu analia.

Mtoto **huyu** analia.

V kuwa W

Vikombe **vizur**i vitavunjika.

Vizuri vitaliwa.

V kuwa N

Mti **mrefu** haupandiki.

Mrefu alikufa jana jioni.

V kuwa E

Viatu **vibaya** vitachomwa.

Uliifanya kazi **vibaya.**

Mtu **mjinga** ni huyu.

Anaongea **kijinga.**

N kuwa V

Tajiri alimdharau Razaro.

Mtu **tajiri** huheshimiwa.

N kuwa E

Nairobi ni mji mkuu.

Amewasili **Nairobi.**

Kitoto kinalia.

Unaongea **kitoto.**

Haraka haina baraka.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Fanya **haraka** tuondoke hapa.

Sindano ya babu imepotea

Alidungwa **sindano/kwa sindano** na daktari.

E kuwa N

Niliwasili **jana**.

Jana yangu haikuwa nzuri.

T kuwa N

Nataka **kulala** sasa.

Kulala kwake kunaudhi.

N kuwa U

Ila yake imemwathiri sana.

Watu wote **ila** yeye walikwenda.

Kichwa changu kina **walakini**.

Nimekula **walakini** sijashiba.

E kuwa I

Mwenda **pole** hajikwai.

Pole! Usijali utapona.

Amepaka rangi **sawasawa**.

Sawasawa! Siku moja tutakutana.

H kuwa E

Paka amepanda **juu ya mti**.

Ameingia **katika choo**.

T kuwa E

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mtoto **akilia** atatapika.

Aliingia **akilia**.

N kuwa I

Gege anacheza **ala** yake ya muziki.

Ala! Waniwekea uchafu katika chakula?

Mofimu

Kipashio kidogo zaidi katika lugha kisichoweza kuvunjwavunjwa zaidi bila kupoteza maana yake.

Aina

Mofimu huru

Neno lisiloweza kugawanywa katika vipande mbalimbali na linalojisimamia na kuwa na maana kamili.

Kuku, baba, mama, sana, labda, jana n.k.

Mofimu tegemezi

Isiyoweza kujisimamia na kujitosheleza kisarufi, mifano:

Mzizi (Sehemu ya neno inayobeba maana kuu na isiyoweza kubadilishwa)

m-tu, samahe-k-a, n.k.

Nafsi

Tumesahau

Ngeli

Lilianguka.

Yalianguka.

Kikanushi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Sikumpiga

Halijaoza.

Huli.

Njeo/wakati

Li**li**iva.

A**na**lia.

Tu**ta**imba.

Ali**po**enda.

Hali

Me, nge, ngali, hu, ki, ka, n.k.

Mahali

Ali**po**ingia.

Ali**ko**ingia.

Ali**mo**ingia.

Virejeshi

Lili**lo**nunuliwa.

Ali**ji**kata.

Mtendwa/watendwa/kitendwa/vitendwa/shamirisho

Alichi**ki**chukua.

Kilicho**wa**ua.

Mnyambuliko/kauli

Alimpig**i**a.

Aliml**il**a

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Alinikos**e**a.

Alimto**le**a.

Kiishio

a, e, i, u

Viambishi

Viungo vyenye maana vinavyofungamanishwa na mziziwa neno ili kulipa maana mbalimbali.

Aina

Viambishi Awali

Ambavyo hutokea kabla ya mzizi.

A-li-ye-ku-kata-a

Viambishi Tamati

Ambavyo hutokea baada ya mzizi k.m. ki-pig-**ishw-a-cho**

Mnyambuliko wa Vitenzi

Kunyambua kitenzi ni kukiongeza viambishi tamati ili kukipa maana tofauti.

Aina za minyambuliko/kauli za vitenzi

Kutenda

Hali ya kawaida ya kitenzi.

Kutendatenda

Hali ya kitenzi kurudiwa.

Kutendea

Kwa niaba ya

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Badala ya

Sababu

Kuonyesha kitumizi

Mwendo wa kitu kuelekea kingine

Kutendwa

Huonyesha nomino iliyoathiriwa na kitenzi.

Kutendewa

Humaanisha kitendo kimetendwa na mtu badala au kwa niaba ya mtu mwingine.

Kutendana

Unamtenda mtu jambo naye anakutenda jambo lilo hilo.

Kutendeana

Unamtendea mtu jambo naye anakutendea jambo lilo hilo.

Kutendeka

Uwezekano wa kitendo kufanyika

Kutendesha

Mtu au kitu kusababisha kufanyika kwa kitendo.

Kutendeshea

Kusababisha kitendo kitendeke kwa niaba ya mwingine.

Kutendeshwa

Kusababishwa kufanya jambo.

Kutendeshewa

Mtu kusababishwa kitendo kitendeke kwa niaba yake.

Kutendeshana

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Kusababisha kitendo kitendeke kwa mtu naye anasababisha kitendo kicho hicho kitendeke kwako.

Kutendesheana

Kusababisha kitendo kitendeke kwa niaba ya mtu naye anasababisha kitendo kicho hicho kitendeke kwa niaba yako.

Kutendesheka

Kitendo fulani kinaweza kusaababishwa.

Kutendama

Kuwa katika hali fulani bila ya mabadiliko.

lala-lalama

ficha-fichama

shika-shikama

ganda-gandama

chuta-chutama

funga-fungama

kwaa-kwama

unga-ungama

andaa-andama

saki-sakama

Kutendata

Hali ya mgusano au kushikanisha vitu viwili.

paka-pakata

fumba-fumbata

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kokoa-kokota

okoa-okota

kama-kamata

Kutendua

Hali ya kiyume

choma-chom**o**a

funga-fung**u**a

Kutenduka

Kuweza kufanyika kwa hali ya kinyume.

chom**ok**a

fung**uk**a

Vinyume vya vitenzi

komea-komoa

bariki-laani

patana-kosana

angika-angua

mwaga-zoa

ziba-zibua

tatiza-tatua

funika-funua

tega-tegua

tawanya-kusanya

ugua-pona

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

nasa-nasua

kwamiza-kwamua

kosa-kosoa

pakia-pakua

twika-tua

paa-tua

cheka-lia

anika-anua

simama-keti

fukia-fukua

inama-inuka

funga-fungua

furahi-huzunika

kumbuka-sahau

oa-taliki

choka-pumzika

uliza- jibu

jenga-bomoa

ishi-kufa/hama

kufa-kufufuka/ishi

lewa-levuka

anza-maliza/isha

saza/bakiza-maliza

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

meza-tapika/tema

ingia-toka

dharau-heshimu

kweya-teremka

panda-shuka

sifu-kashifu

chimba-fukia

chafua-safisha

cheka-lia

panda-shuka

babaika-tulia

pokea-aga

zama-elea

vaa-vua

kitenzi	tendea	tendwa	tendewa	tendana	tendeka	tendeana	tendesha	tendeshea	tendesheka
cha ogopa	chia	chwa	chiwa	chiana	chika	chiana	chisha	chishia	chishika
cha pambazuka	chea	0	chewa	0	0	0	chesha	cheshea	chesheka
chwa jua	chwea	0	chwewa	chweka	0	0	chwesha	chweshea	chwesheka

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON

ECOLEBOOKS.COM

kuanza kutua									
fa tokwa na uhai	fia	0	fiwa	fika	0	fiana	fisha	fishia	fishika
gwa anguka	gwia	0	gwiwa	0	0	gwiana	gwisha	gwishia	gwishika
ja sogea karibu	jia	0	jiwa	jika	0	jiana	jisha	jishia	jishika
la tia chakula kinywani na kumeza	lia	liwa	liwa	lika	lana	liana	lisha	lishia	lishika
nya enda haja kubwa anguka matone	nyea	nyewa	nyewa	nyeka	0	nyeana	nyesha	nyeshea	nyesheka

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

nywa tia kitu majimaji kinywani na kukimeza	nywea	nywewa	nywewa	nyweka	0	nyweana	nywesha	nyweshea	nywesheka
pa kabidhi	pea	0	pewa	peka	pana	peana	pesha	peshea	pesheka
pwa maji toka ufuoni hadi mbali ya bahari	pwea	0	pwewa	pweka	0	0	pwesha	pweshea	pwesheka
ta taga	tia	o	tiwa	tika	0	0	tisha	tishia	tishika
wa tokea	wia	0	wiwa	wika	wana	wiana	wisha	wishia	wishika

Matumizi ya Maneno na Viambishi Maalum

Maneno Maalum

ila

isipokuwa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Watu wote **ila** yeye wameenda.

kasoro

Hakuna kizuri kisicho na **ila**.

labda (pengine/shaka)

Haonekani siku hizi **labda** amepata uhamisho.

ikiwa

(kama/shaka)

Tutamkuta nyumbani **ikiwa** amepewa likizo.

masharti

Mgonjwa atapona **ikiwa** atakunywa dawa ipasavyo.

walakini

dosari

Ghorofa limebomolewa kwa sababu lilikuwa na **walakini**.

lakini/bali

Nimekula **walakini** sijashiba.

ingawa/ingawaje (hata kama)

Nilijilaza kitandani **ingawa** sikuwa na usingizi.

ijapokuwa/japo (hata kama)

Usicheze na nyoka **ijapokuwa** ni mdogo.

jinsi

njia/utaratibu wa kufanyia jambo

Sijui **jinsi** ugali unavyopikwa.

aina/namna/sampuli

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Siwezi kula chakula **jinsi** hii.

kulingana na/kama

Alikuja **jinsi** alivyoniahidi.

kwa

mahali

Ameenda **kwa** Juma.

jinsi

Alisoma **kwa** bidii.

sehemu ya kitu kisima/akisami

Amepata alama moja kwa tano katika mtihani.

pamoja na

Harusi ilihudhuliwa na wazee **kwa** vijana na tulikula wali **kwa** nyama.

kuonyesha kitu kilitumiwa kama kifaa

Alikata mkate **kwa** kisu.

sababu

Aliugua **kwa** kunywa maji machafu.

kuunganisha vipashio viwili

Leo ndiwe utapika **kwa hivyo** tayarisha viazi.

muda/kipindi

Alilia **kwa** nusu sana.

kufanya jambo bila kupoteza wakati

Baada ya kula, tulienda moja **kwa** moja kulala.

kivumishi cha a-unganifu cha ngeli ya KU

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Kucheka **kwa** Maria kunaudhi.

umiliki wa mahali

Twende nyumbani **kwangu**.

na

kiunganishi

Mama **na** baba wanalima.

umilikaji

Kamau **ana** kitabu kizuri.

wakati uliopo

A**na**andika barua.

kauli/mnyambuliko

Kamau na Juma wanapiga**na**.

kuonyesha tofauti

Kiatu hiki ni tofauti **na** kile.

mtenzi

Alipigwa **na** mwalimu.

kuonyesha ufupisho wa nafsi

Alisaidiwa **nao**.

Zoezi

Eleza matumizi ya na katika sentensi zifuatazo:

Baba **na** mama wa**na**piga**na** kwani a**na** tabia ya kulewa.

Mtoto aliteswa **na** mama yake kwa kuwa tofauti na wengine **na**mi kikamkanya.

wala (kukanusha)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Sikumtusi **wala** kumpiga.

Viambishi Maalum

me/ja (hali timilifu/kitendo kutendeka na si muda mrefu uliopia)

Mama a**me**wasili.

Mama ha**ja**wasili.

hu

mazoea/jambo hutokea kila wakati

Yeye **hu**lala mapema.

kikanushi

Hukutibiwa vizuri.

li

wakati uliopita

A**li**tupatia zawadi.

ngeli

Tunda **li**meiva.

kitenzi kishirikishi kipungufu

Jembe **li** ghalani.

ni

nafsi ya kwanza umoja

Niliwasili jana.

mahali

Twende kanisa**ni**.

kitenzi kishirikishi kipungufu

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Yeye **ni** daktari.

wingi

Toke**ni** nje.

ndi- (kitenzi kishirikishi kipungufu)

Yeye ndiye aliniibia pesa.

ji

udogo

Ki**ji**tu kimeanguka.

ukubwa

Jibwa limebweka.

kirejeshi

Ali**ji**palia makaa.

nafsi ya pili

Jichukulie upendacho.

kiambishi tamati cha kuunda nomino.

Mwimba**ji** alituzwa.

Ki

kitendo ki katika hali ya kuendelea

Tulikuwa tu**ki**la alipoingia.

masharti/kitendo kinategemea kingine

Utapita mtihani u**ki**jitahidi.

udogo

Kitoto **kinalia**.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

ngeli

Kitabu **ki**mechukuliwa.

kitenzi kishirikishi kipungufu

chakula **ki** mezani.

kielezi namna mfanano.

Yeye hula **ki**fisi.

kitendo hakifanyiki kamwe

Chai hii hainywe**ki**.

ku

kikanushi cha wakati uliopita

Ha**ku**mpiga kwa jiwe.

nafsi ya pili umoja.

Ali**ku**pigia simu jana.

mahali

Hu**ku** **ku**mesafishwa.

ngeli

Kuugua **ku**memnyenyekesha.

mwanzo wa kitenzi

Ameenda **ku**safisha nyumba.

ka

mfuatano wa matukio

Tulikula chakula, tu**ka**nywa chai kisha tu**ka**lala.

vichwa vya habari

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mwizi **ka**pigwa mawe

kutoa amri

Kachezeeni nje!

kitendo fulani ni tokeo la kingine

Tulisoma kwa bidii tu**ka**pita mtihani.

kutoa nasaha/shauri

Kamwombe babako msamaha.

a

Hali isiyodhihirika ya wakati uliopo

Watoto wacheza uwanjani.

vichwa vya habari

Waziri **a**aibishwa na wananchi.

kitendo kinaendelea

Twaenda sokoni.

nafsi ya tatu umoja

Yeye **a**liudhika sana.

ngeli

Mbuzi yule **a**tachinjwa kesho.

kiishio

Mtoto amekul**a** vizuri.

nge/ngali (masharti yanayowezekana au yasiyowezekana)

Ningekuwa na pesa, ningenunua kiatu.

Laiti ningalijua nisingaliingia katika hilo basi.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

po

wakati

maalum

Yeye ana**po**lala hukoroma.

Wowote/mazoea

Mwalimu aingi**apo** wanafunzi husimama.

mahali

Pali**po**safishwa pamechafuka.

masharti

Mtoto aamka**po**, mpe uji.

kikanushi cha ki ya masharti

Akila.-asi**po**kula.

Viakifishi

Alama za usemi(“”)

Usemi halisi

“Njoo kesho,” mama akamwambia.

Lugha ngeni

“Ninunulie jarida la ‘Parents’”, babake akamwambia.

Vipindi, filamu, makala

“Vioja Mahakamani”

Semi

“kumwaga zigo”

Dukuduku (…)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

maneno yameachwa ya kutangulia, kati au ya mwisho. Yaweza kuachwa kwa kuwa makali

Nyani haoni…

kukatizwa usemi/kauli

AMINA: Mama ni…

MAMA: Kwanza watoka wapi usiku huu?

maneno yanaendelea

Alimwambia ajihadhari anapovuka barabara…

Koma/mkato/kipumuo(,)

pumziko fupi katika senyensi

Tulipofika sokoni, tulinunua mboga.

kuorodhesha

Alinunua mboga, samaki, nyanya na viazi.

kuonyesha mwanzo au mwisho wa usemi halisi

“Njoo kesho,”mama akamwambia.

kuandika anwani

Shule ya upili Gatwe, S.L.P 160, Kerugoya.

baada ya kutaja jina la mtu anayepewa habari

Daktari, ningependa kukuona.

kutenganisha sentensi zenye masharti

Usipofanya kazi, usile.

kuandika tarehe

Alizaliwa mwezi wa Julai, tarehe 18, 1999.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kuandika tarakimu zinazozidi elfu

1,000, 13,000, n.k.

Ritifaa/kibainishi(')

herufi imeachwa

wal’otutuma

shadda/mkazo

`iba, ka`lamu

katika sauti ya king’ong’o

Ng`ombe amekufa.

Kufupisha

Tu’shasafisha nguo.

katika kuandika miaka yenye namba izilizoachwa

`73-`99.

Mshazari/mkwaju(/)

Tarehe

Alizaliwa tarehe 5/6/1998.

kuonyesha kumbukumbu

KUMB 1/2009

kuonyesha visawe

Nenda katika shule/skuli.

Kuonyesha au

Wanawake/wanaume wataajiriwa.

Kistari kifupi(-)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kuandika tarehe

5/6/2006

kuonyesha silabi, viambishi au mofimu

sa-la-mu na imb-a.

kuonyesha neno linaendelea katika mstari unaofuata.

Usitenganishe sauti za silabi.

Kuonyesha mzizi wa neno

-ma,-bwa

kuonyesha kudumishwa kwa sauti

Lo-o-o-o!

Hadi/ kipindi cha tukio fulani

1999-2008.

Kutenganisha usemi na msemaji

Huo ni upumbavu-Kibaki

Kistari kirefu( )

kutenganisha usemi na msemaji

kuonyesha mabadiliko ya ghafla

Wanafaunzi ni wajinga-samahani, simaanishi wote.

kutangulia maelezo ya ziada

Walisaidia nchi za Afrika Mashariki- Kenya, Uganda na Tanzania kwa msaada

Mstari( )

kusisitiza

Jibu maswali mawili pekee.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kuonyesha aina za maneno

Mtoto wangu analala (V. kimilikishi).

kuonyesha vitabu, majarida na magazeti

Chemchemi za Kiswahili, “True Love”, n.k.

kuandika anwani/kichwa

Mwanafunzi Adhibiwa/Kaadhibiwa Vikali

Kikomo/kitone/nukta (.)

mwishoni mwa sentensi.

kuandika tarehe

2.3.2013

kuonyesha ufupisho wa maneno

Dkt.,Bw.,Bi.,C.C.M

kuonyesha takwimu

4.5, 86.27, n.k.

kutenga shilingi na senti

6.50-shilingi sita na senti hamsini

juu ya herufi j na I

Nusu/semi koloni/nukta na kituo (:)

kugawa sentensi mbili zinazoweza kujisimamia bila ya viunganishi

Wasichana walifuata maagizo waliyopewa; wafulana waliyagomea.

kama kipumziko katika sentensi ndefu

Alipochunguza ile hati aliyokabidhiwa na wale wafanya biashara aliona kuwa si nzuri; akaamua kujitenga nayo.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Vifungo/mabano/paradesi( )

kuzingira nambari au herufi katika orodha

(i),(a)

kuonyesha maelezo ya vitendo vya msemaji katika mazungumzo, mahojiano au tamthilia

MAMA :(*Akiinama.*) Hebu njoo haraka.

kutoa maelezo zaidi

Ema (kifungua mimba changu) chaja leo kutoka marekani.

kuonyesha visawe

Mamba (ngwena) huliwa.

Herufi kubwa(H)

mwanzoni mwa sentensi.

kuandika anwani

S.L.P 1000, Bura.

mwanzoni mwa usemi halisi

"Twendeni zetu," akatwambia.

baada ya kiulizi (?) na hisi (!)

Lo! Ulienda? Hebu niambie yaliyojiri.

mwanzoni mwa nomino za pekee

Musa

ufupisho wa maneno

C.C.M (Chama cha Mapinduzi)

mwanzoni mwa majina ya vitabu, majarida, magazeti, vipindi, filamu, n.k.

kuandika sifa inayotokana na jina la pekee

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Kiganda, Kikristu.

Koloni/ Nukta mbili (:)

kuorodhesha

Ukitaka kuandaa samosa, unahitaji vitu hivi: unga, nyama, chumvi, mafuta na kitunguu

kutangulia usemi halisi

Alimwangalia kisha akamtupia: “mshenzi.”

kuandika mazungumo, mahojiano au tamthilia

MAMA :(*Akiinuka*.) Umechelewa wapi?

kutenganisha dakika na sekunde

9.25:05

kutangulia maelezo fulani

Alipofungua mlango alishtuka: mizoga ya punda ilikuwa imetapakaa nje.

Hisi/mshangao (!)

kuamrisha

Kachezeeni nje!

Kamau! Unafanya nini?

baada ya vihisishi

Masalaale! Pesa zangu zote zimeibwa.

baada ya sentensi iliyo mshangao

Gari langu limeibwa!

kusisitiza

Kesho msichelewe kuwasili shuleni!

kudharau/kubeza

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mwangalie! Kichwa kama jiwe.

baada ya tanakali

Mate yalimdondoka ndo! Ndo! Ndo!

Kiulizo (?)

mwishoni mwa sentensi iliyo swali

mwishoni mwa methali zenye muudo wa swali

Pilipili usiyoila yakuwashiani?

kuonyesha shaka

Kenyatta alizaliwa mwaka wa 1945(?)

kuonyesha mwaka wa kuchapishwa kwa kitabu haujulikani

Mlacha J (?) Tujijue Ipasavyo

Herufi nzito (h)

kusisitiza

Jibu maswali *manne* pekee.

kuonyesha wakati/njeo au hali

Nilicheza,Nimelima

kuonyesha umoja na wingi

mtoto-**wa**toto

kuonyesha aina ya neno katika sentensi

Mtoto **wake** amelala (kivumishi)

Herufi za mlazo/italiki(*h*)

kuonyesha aina ya kiambishi au mofimu

Ki-li-*cho*-ib-w-a (kirejeshi).

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kusisitiza

Jibu maswali *mawili*.

kuonyesha jina la kitabu

Nyota ya Rehema

kuonyesha maneno ya kigeni

Napenda *mukimo*.

kuonyesha maelezo ya vitendo vya mhusika katika mazungumzo, mahojiano na tamthilia

AMINA: (*Akiinuka)* Mama ameenda kwa Farashuu.

Kinyota(*)

kuonyesha neno limeendelezwa vibaya

*kitaabu

kuonyesha sentensi haina mpangilio sahihi wa maneno

*Kisu cha hiki ni nani?

kuonyesha tanbihi (maelezo ya neno yanapatikana chini mwa ukurasa)

idhibati*

kuonyesha sentensi ina makosa kisarufi

*Kuku hii ni ya nani?

Usemi Halisi

Maneno halisi kama yanavyotamkwa na msemaji.

Huandikwa bila kugeuza chochote.

Huanzia kwa herufi kubwa.

Hunukuliwa kwa alama za usemi ambazo huandikwa zikiwa mbili mbili na moja moja katika dondoo ndogo k.m. “Mwambie ‘ugua pole’ ukimuona,” baba aliniambia.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Koma hutumiwa mwanzoni au mwishoni mwake.

Msemaji mpya anapoanza kusema, unapaswa kufungua aya mpya k.m.

Alimuuliza, "Huendi kwa nini?"

"Sikupewa ruhusa," alijibu Zahara.

Baada ya (?) na (!) na (.) maneno huanzia kwa herufi kubwa k.m. Lo! Unatoka wapi saa hii? Aliniuliza.

Usemi wa Taarifa

Ripoti kuhusu mambo yaliyosemwa na mtu mwingine.

Si lazima maneno yatokee yalivyosemwa. Yanaweza kubadilishwa mradi ujumbe ubakie ule ule.

Alama za mtajo, kiulizi na hisi hazitumiki.

Maneno "kwamba' na 'kuwa' hutumiwa.

Baadhi ya maneno na viambishi hubadilika k.m.

usemi halisi	usemi wa taarifa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

-angu	-ake
-etu	-ao
-enu	-ao
-ako	-ake
wiki ijayo	wiki
kesho	iliyofuata
leo	siku
sasa	iliyofuata
huyu	siku hiyo
hii	wakati huo
ta/ki	huyo
ni	hiyo
na	nge
jana	a
Lo!	li
?	siku
	iliyotangulia
	alishangaa
	alitaka
	kujua

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

VITATE

T/D

Tata

hali ya kutoeleweka

sentensi hii ni **tata.**

fundo katika uzi

uzi umeingia **tata/umetata.**

Dada

ndugu wa kike

Tua

shuka kutoka angani

ndege ili**tua** uwanjani.

weka chini k.v. mzigo

Dua

maombi kwa Mungu

omba **dua**

piga **dua** –apiza/laani

Toa

ondoa kitu ndani ya kinginea

kinyume cha jumlisha

Doa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

alama yenye rangi tofauti na mwili wa kitu

dosari/ila/walakini

Ndoa

arusi/makubaliano rasmi ya mwanamke na mwanamume kuishi pamoja kama mke na mume/chuo

Tundu

uwazi mdogo wa mviringo kwenye kitu k.v. sindano

kitu maalum cha kuwekea ndege kilichotengenezwa kwa mabati, matete n.k.

Dundu

mdudu anayebeba uchafu

rundo la vitu /mtumba

Tuma

peleka kitu k.v. barua kwa njia ya posta

agiza mtu kufanya jambo

Duma

mnyama mkubwa mwenye umbo kama la paka

kamata, hasa katika vita

K/G

Kuku

aina ya ndege anayefugwa nyumbani

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Gugu

mmea unaoota mahali usipotakiwa

mmea wa mwituni mfano wa unyasi

Kuni

vipande vya mti vya kukokea moto

Guni

shairi la arudhi lililokosa kutosheleza kanuni moja au zaidi ya uandishi

Kuna

kwaruza kwa kucha /kitu chenye menomeno

Guna

toa sauti ya kuonyesha kukataa, kutoridhika, au kuchukia jambo.

Kenge

mnyama kama mjusi mdogo

Genge

kundi la watu

pango/shimo

Kesi

daawa/mashtaka yanayosikilizwa mahakamani

Gesi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

hewa inayotumiwa kupikia au kutiwa katika vinywaji

hewa ambayo haigeuki na kuwa majimaji katika joto la kawaida

CH/J

Changa

toa kitu ili kukusanya kwa kusudi fulani

siokomaa

chanja/pasua vipande vipande vidogo vidogo k.v. kuni

Janga

hatari/balaa

Chema

kizuri

Jema

zuri

Chini

kwenye ardhi/sakafu

Jini

shetani/ mtu muovu

Choka

pungukiwa na nguvu baada ya kufanya kazi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Joka

nyoka mkubwa sana

Chungu

chombo kinachofinyangwa cha kupikia

kinyume cha tamu

idadi kubwa (chungu nzima)

mdudu mdogo wa jamii ya siafu

Chambo

kinachowekwa kwenye mtego kunasia wanyama,samaki n.k.

Jambo

habari,tukio shughuli

Kucha

elekea asubuhi

ogopa

Kuja

hali ya kusogea karibu

Chuma

pata mali

madini magumu yanayotumiwa kujengea na kuundia vitu

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

tungua matunda au maua kutoka mtini

Juma

wiki

jina la mtu

Chenga

hepa kwa hila

mchele uliovunjikavunjika(mchele wa chenga)

Jenga

aka nyumba

fanya madhubuti/imarisha

Mchi

mti wa kupondea kwenye kinu

Mji

makazi ya watu wengi kulikojengwa nyumba nyingi

mahali kaburini anapowekwa mauti

sehemu ya kati ya chupa ya mwanamke mja mzito inayounganisha mtoto na mwili wa mama

Kichana

kitu cha kuchania nywele

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Kijana

mtu wa makamo mwenye nguvu/mtoto wa kiume kabla ya kubaleghe

F/V

Faa

kusaidia

kuwa vizuri

Vaa

eneza kitu katika mwili ili kufunika sehemu fulani

Fua

safisha nguo

tengeneza kitu kutokana na madini

toa maji katika chombo

fua maji

Haku**fua** dafu. (hakufaulu)

Vua

pata samaki kwa kutumia wavu, mshipi, ndoana n.k.

ondoa nguo mwilini

nusuru, okoa, ponya

vua macho (tazama)

Fika

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

wasili mahali

bila shaka/kabisa

Vika

valisha

Fuka

toa moshi bila kuwaka

uji wowote mwepesi (uji **fuka)**

Vuka

enda upande wa pili

Fuma

piga kwa mkuki

ona kwa ghafla bila kutazamia mtu anayetenda jambo ovu

tengeneza kitu kwa kusokota nyuzi,ukindu n.k

Vuma

julikana kwa watu wengi k.v. habari, mtu n.k.

toa sauti nzito k.v. simba,.upepo mkali,.ngoma n.k.

Afya

hali nzuri ya mwili/siha

Avya

toa mamba

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

tumia ovyoovyo mali, pesa, n.k.

Fito

vipande vya miti au chuma vya kujengea nyumba

Vito

mawe ya thamani

Fuja

tumia vibaya

haribu mali, nguo ,chakula n.k.

Vuja

pita kwa kitu mahali penye upenyo

Gunia hili lina**vuja.**

Vunja

fanya kitu kigumu kuwa vipande vipande

badilisha pesa ziwe ndogondogo

enda kinyume na kanuni

Futa

pangusa

chomoa kisu

toa maji nje ya chombo/fua maji

Vuta

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

fanya kufuata/burura

ingiza hewa au moshi mapafuni

Wafu

waliokufa

Wavu

utando wa nyuzi wa kufulia samaki,kutegea wanyama,kuweka golini/kimiani n.k

CH/SH

Chaka

mahali penye miti iliyosongamana

msimu wa kaskasi/joto na ukavu wa ardhi

Shaka

wasiwasi

tuhumuma

Chali

lala mgongo juu kichwa chini

mtu anayechekesha watu kwa kuwatolea mkasa

Shali

kitambaa cha begani cha shehe

Shari

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

balaa (pata **shari)**

Chati

mchoro unaotoa maelezo Fulani

Shati

vazi la juu la mwili lenye mikono

Sharti

lazima

Choka

pungukiwa na nguvu baada ya kufanya jambo kwa muda mrefu

Shoka

kifaa cha kukatia na kupasulia miti

Chombo

ala ya kufanyia kazi

Shombo

harufu mbaya ya samaki

Chokoa

tia kitu chenye ncha kwenye tundu au shimo ili kutoa kitu k.m **chokoa** meno

Shokoa

kazi ya kulazimishwa (fanyishwa **shokoa)**

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

shamba lililolimwa na kuachwa kumea nyasi

TH /DH

Thamini

tia maanani, heshimu

Dhamini

toa pesa maakamani ili mshtakiwa asitiwe korokoroni

Thamani

kima

Dhamana

malipo ya kortini

Thibiti

kuwa ya kweli/kuaminika

Habari ime**thibiti.**

Dhibiti

tia mkononi

Nikidhibiti pesa zangu kutoka kwake nitanunua baiskeli.

weka chini ya mamlaka

Ridhi

kubali

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

pendezwa na jambo

Rithi

miliki kitu kutoka kwa mtu aliyekufa ama uliye na uhusiano naye

pata jambo au ujuzi kutoka kwa mtu mwingine

A/H

Apa

tamka jina aghalabu la Mungu kuthibitisha jambo Fulani

Hapa

mahali karibu

Ama

au

Hama

toka mahali fulani ili kwenda mahali pengine kuishi (gura)

Adimu

-a shida kupatikana,nadra

Hadimu

-mtumishi (mahadimu)

Ajali

jambo la madhara au hatari

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Hajali

kinyume cha jali

Auni

saidia

Launi

rangi

L/R

Lahani

tuni

Rahani

chumba maalum katika nyumba au chombo cha kuwekea vitu

Lea

tunza mtoto

Rea

ghadhibika

Lemba

nyanganya kwa hila,punja

Remba

pamba, rembesha

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Fahali

ng`ombe dume

Fahari

-a kujivuniwa kwa watu

Mahali

sehemu ambapo mtu au kitu huweza kukaa

Mahari

mali au fedha inayotolewa na mwanamme kupewa wazazi wa mwanamke anayetaka kumuoa

S /SH

Saba

namba inayoonyesha idadi

Shaba

madini yenye rangi ya manjano

Saka

tafuta,winda

Shaka

wasiwasi

tuhuma

kutokuwa na hakika

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Suka

tikisa kitu

pitisha kitu kama nywele baina ya zenyewe kupata mfumo fulani

Shuka

enda chini kutoka juu ya kitu

kitambaa cha kujifunga kiunoni

Soga

mazungumzo ya kupitisha wakati

Shoga

jina waitanalo wanawake marafiki

msenge

Sababu

kinachofanya jambo kutokea,chanzo

Shababu

kijana

J/NJ

Jaa

tosha

tapakaa kila mahali

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

mahali pa kutupia taka

Njaa

hali ya tumbo kutaka kupata chakula

ukosefu mkubwa wa chakula

Chema

kizuri

Jema

zuri

Njema

nzuri

Jia

sogelea karibu

Njia

barabara

namna au jinsi ya kufanya jambo

Jozi

vitu viwili vinavyofanana vilivyo pamoja

Njozi

maono yatokeayo usingizini;ruia

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Jana

siku kabla ya leo,mwaka kabla ya huu

buu la nyuki-kama kiluwiwi cha nzi

Njana-samaki mwenye rangi nyekundu

D/ND

Dege

eropleni kubwa

ndege mkubwa

ugonjwa wa watoto unaosababishwa na homa kali

Ndege

mnyama aghalabu anayeruka kwa mabawa

eropleni inayosafiri angani

ndege mbaya/mzuri (bahati nzuri/mbaya)

Duni

kitu chenye thamani ya chini

Nduni

ajabu/lisilo la kawaida

B/MB

Basi

gari la abiria

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kisha

Mbasi

rafiki

Buni

gundua

unda

tunga

Mbuni

ndege asiyeweza kuruka lakini huenda mbio sana

mkahawa au mti uzaao kahawa

Bali

lakini

sijali wala si**bali** (kusisitiza kutojali)

Mbali

si karibu

tofauti

Mbari

ukoo

Bega

sehemu ya mwili juu ya mkono na chini ya shingo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Mbega

nyani

manyoya ya ndege wanayojifunga wachezaji ngoma (jifunga **mbega)**

Iba

chukua kitu cha mtu mwingine bila ruhusa

Imba

tamka maneno kwa sauti ya mziki

G/NG

Gawa

tenga katika sehemu mbalimbali

aina ya ndege wa usiku;kirukanjia

Ngawa

mnyama afananaye na paka

Guu

mguu mkubwa sana

Nguu

kilele cha mlima

nguru_aina ya samaki

Goma

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kataa kufanya jambo mpaka masharti fulani yatimizwe

ngoma kubwa sana

duwi (aina ya samaki)

Ngoma

ala ya mziki inayotengenezwa kwa kuwambwa ngozi kwenye mzinga (piga ngoma***)***

mchezo wa kufuata mdundo wa ngoma (cheza ngoma)

Koma

alama ya kituo

acha kufanya jambo

P/B

Pata

kuwa na jambo, hali au kitu

kuwa kali

Kinolewacho hu**pata**.

Bata

ndege mwenye vidole vilivyotandwa aghalabu akaaye majini

Papa

samaki mkubwa

Baba

mzazi wa kiume

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Pana

kinyume cha –embamba

Bana

finya

Bango

uwazi ulio ardhini,mtini au jabalini

Bango

kipande cha karatasi ngumu kama kadi

bati linalozuia matope juu ya gurudumu la gari au baiskeli

Pacha

watoto wanaozaliwa kutokana na mamba moja

Bacha

tundu kwenye ukuta; shubaka(*closet)*

Paja

sehemu ya mguu kati ya goti na nyonga

Pania

kazana ili kufanya jambo lililokusudiwa

Bania

zuia kitu bila ya kutaka kukitumia (bania pesa)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Pima

tafuta urefu, uzito n.k.

Bima

mkataba na shirika wa kulipa pesa ili kupata fidia mtu anapofikwa na hasara

Punda

mnyama

Bunda

fungu la karatasi,noti,ngozi n.k

Panda

enda juu

kifaa cha kurushia vijiwe; manati

baragumu

tia mbegu ardhini ili zimee

Banda

jengo kubwa la kuwekea vitu au wanyama

Pasi

fuzu/faulu

hati inayomruhusu mtu kusafiri nje ya nchi/pasipoti

chombo cha kunyooshea nguo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Basi

gari kubwa la abiria

Mbasi

rafiki

T/D

Tamu

enye ladha ya kuridhisha mdomo

Damu

maji mekundu yanayozunguka mwilini

ukoo

Taka

kuwa na haja ya jambo fulani

uchafu

Daka

pokea kwa mikono kilichorushwa

tunda bichi (nazi daka/danga)

Tokeza

fanya kuonekana

Dokeza

toa habari za siri kwa uchache

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Tai

ndege mkubwa mwenye makucha marefu alaye mizoga (*vulture)*

kitambaa kinachovaliwa kwenye ukosi wa shati

Dai

taka kupewa kilicho chako

habari inayosemwa na haijathibitishwa

K/G

Kamba

uzi mnene

samaki mdogo

mnyama wa baharini mwenye miguu mingi ambaye huliwa

kata kamba (kimbia)

Gamba

ngozi kama pembe ya kasa, samaki ,kasa au kobe(*scales)*

Konga

kuwa mzee

kusanya vitu au watu mahali pamoja (kongamano)

meza maji kidogo ili kupunguza kiu (konga roho)

Gonga

kutanisha kitu kimoja na kingine kwa kuvipiganisha

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Koti

vazi zito livaliwalo juu ya nguo

Korti

mahakama

Goti

kiungo cha mguu kinachounganisha paja na muundi

Mfugo

mnyama anayefugwa nyumbani kwa ajili ya kuliwa au biashara

Mfuko

kitu cha kitambaa cha kutilia vitu

Tegua

fanya mtego usifanye kazi

ondoa chombo kama chungu mekoni

fanya kiungo cha mwili kifyatuke

Tekua

angusha kwa kusukuma

ng`oa kwa nguvu k.v. mmea

Mkuu

kiongozi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

wenye hadhi kubwa

Mguu

kiungo cha binadamu au mnyama cha kusimamia au kutembelea

Oka

tia ndani ya tanuu kitu ili kiive au kikauke k.v unga uliokandwa au matofali

Oga

safisha mwili

enye hofu

Pika

weka kitu k.v. chakula sufuriani juu ya moto ili kiive

Piga

kutanisha vitu kwa nguvu

piga chafya, maji, hodi n.k.

Ukali

hali ya kutokuwa mpole

hali ya uchungu (ladha)

Ugali

chakula kinachopikwa kwa unga wa mahindi na kusongwa na maji moto hadi yakauke

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

MASWALI YA SARUFI

C1

(a) Akifisha kifungu kifuatacho

"Baba Wafua, ona barua iliyotoka kwa mwanao. Hata hati haisomeki" "Lo" baba watoto akamaka. Hii barua kweli imetoka kwa mwanangu Wafua. "Waniuliza mimi?" mama akamjibu "Tazama maandishi na anwani basi. Shule ya Msingi ya Burungani S.L.P 128 Vuga" (alama 5)

(b) (i) Andika sentensi ifutayo kwa wingi

Uwanja mwingineo umechimbuliwa kuongezea ule wazamani (alama 1)

(ii) Unda jina kutokana na kivumishi hiki

Refu (alama 1)

(iii) Tunga sentensi moj a ukitumia-ki-yamsahrti (alama 1)

(c) (i) Tunga sentensi tano kuonyesha matumizi matano tofautiyaneno , KWA (alama5)

(ii) Tumiaviunganishivifuatavyokatika sentensi

I) Mighairi ya

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

II Maadam

(alama 2)

(d) Sentensi ifuatavyo ina maanambilitofauti. Zieleze

Huyu amekuja kutuliza (alama 2)

(e) Tofautisha maana

(i) Ningekuwa na uwezo ningesafiri kwenda ng'ambo

(ii) Ningalikuwanauwezoningalisarikikwendang'ambo (alama2)

(f) Ainisha sehemu zote sarufi katika sentensi ifuatayo

Ninaondoka

(g) Unda jina moja kutokana na majina yoyote mawiliyaKiswahilisanifti

(alamal)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C2

(a) SahiWshamakosayaliyomokatika sentensi hizi mbili zifuatazo

(i) Bei za vitu zimepanda juu sana siku hizi

(ii) Weka mizigo kwa gari (alama2)

(b) Elezamaanaya sentensi hizi

(i) mikono yao imeshikana

(ii) mikono yao imeshikamana (alama2)

(c) Andika sentensi zifuatazo ukitumia kinyume cha neon lililoandikwa kwa herufi za mlazo;

(i) Usijaribu *kupaaza* sauti unapoimba (alamal)

(ii) Huyu ni mtu *mwenye busara* (alamal)

(iii) Binadamu hawezi *kumuumbua* mwenzake (alama 1)

(d) Akifisha kifungu kifioatacho:

Bwana mwenyekiti mgeni wetu wa leo wazazi waalimu wote hata wanafunzi leo ni siku muhimu je mngependa niwafahamishe msaada tuliopokea kutoka kwa wizara ya elimu

(alama 4)

(e) Tunasema: Mtoto huyu mzuri anapendeza

Ukitumia majina yafuatayo kamilisha sentensi ukifuata mfano ulio hapo juu

(i) Ngome (alamal)

(ii) Mitume (alamal)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(iii) Heshima

(iv) Ng'ombe (alamal)

(v) Vilema (alamal)

(h) Kutokana na vitenzi tunaweza kuunda maj ina, na pia kutokana na maj ina tunaweza kuunda vitenzi. Mfano:

Jina	Kiteado
Mwuzaji	uza
Muzo	uza
Wimbo	imba

Sasa kamilisha:

Jina	Kitendo
(i) Mnada	__________
(n) Kikomo	__________
(iii) ____________	ruhusu
(iv) _____________	ashiki
(v) ____________	husudu (alama5)

(i) Andika katika msemo halisi

Mvulana, alimwambia baba yake kuwa alitaka kwenda sokoni (alama 2)

(n) Andika katika msemo wataarifa

Nitakuwa nikija hapa kila siku kukuona",Kamau alimwambia shangazi yake '

Eleza matumizi ya' Po' katika sentensi hii Nilipofika nilirnwona pale alipokuwa amesimama

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(alama 2)

(k) Mtu akicheza mchezo mahali fulani tunaweza kusema alicheza hapo ukifuata mfano huu, tumia vitenzi vilivyoko l^tika mabano lojkamilisha:

(i) *Ali* hapo (la)

(ii) Ali hapo (fa)

(iii) Ali hapo (oa)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C3

Jibu maswali yafutayo kulingana na maagizo

(a) ***Andika katika msemo wa taarifa***

Mzazi 'lieshonatokaufikenyumba Mtoto:

"Nitajaribu, lakini mwalimu alisema tutafanya mtihani jioni

(alama4)

(b) ***Badiisha katika udogo kisha uukanushe udogo huo***

(i) Guu lake limepona baada ya kuumwa na jibwa la jijini (alama2)

(ii) Nyumba yenyewe ilijengwa bondeni karibu na mto (alama2)

(c) ***Andika katika kauli ya kutendesha***

(i) Nataka upike chakula hiki vizuri (alamal)

(ii) Toa ushuru forodhani (alamal)

(d) ***Sahihisha bila kubadilisha maana*** **;**

(i) Usikuje hapa kwetu kwani sitakuwamo (alamal)

(ii) Basi la shule limeharibika moshi nyingi inatokea dirishani na maji inatiririka ovyo

(alamal)

(e) *Eila kubadilisha maana andika sentensi zifuatazo ukitumia kirejeleo cha ngeli kifaacho*

(i) Nyumba alishinda farasi kukimbia (alamal)

(ii) Milango yote yajifunga ovyo nenda ukafunge (alamal)

(iii) Hamisiamekatanyasivizuri (alamal)

(iv) Jiwe lile liliangukia matunda (alamal)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(f) *Eleza matumizi manne tofautiya* - na - (alama 4)

(g) *Eleza maana mbili mbili zinazotakana na sentensi zifuatazo*

(i) Mtoto alitimua mbio, kuona nyoka (alama 2)

(ii) Juma alifagia chakula (alamal)

(iii) sisikii vizuri (alama2)

(h) *Tunga sentensi ya neno moja ambayo ina visehemu vifuatavyo vya sarufi*

-kiima,

-Wakati

-kirejeleo

- Kiwakilishi kitendwa

-Kitenzi (alama 5)

(i) *Bila kunyambua andika maneno mawili ambayo yanatokana na shina moja na neno:*

Imani

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON

ECOLEBOOKS.COM

C4

1. (a) *Akifisha kifungu hiki:*

nilipomwendea aliniangalia kisha akaniambia siamini kuwa ni wewe uliyeandika barua (alama3)

(b) *Onyesha viunganishi vingine badala ya vile vilivyotumiwa katika sentensi hizi:*

Watu wanne walipeperushwajuu kwajuu na upepo mkali (alama 4)

(c) *Tumia viunganishi vingine badataya vile vilivyotumiwa katika sentensi hizi:*

(i) Anayetafuta hachoki hata akichoka keshapata (alama 1)

(ii) Ngojeeni hadi washiriki wote wafike (alama 1)

(d) *Tumia kiulizio –pi-kukamilisha:*

(i) Nimitume........... .... aliowataja? (alama 1)

(ii) Ni kiziwi .... aliyemwona akipita? (alama 1)

(e) *Tunatumia viashiria vya kuthibitisha kwa mfano:-*

Kitabu kiki hiki

Sasa kamilisha:

Ni mbwa .... aliyekula chakula cha mtoto (alama 1)

(f) *Andika upya sentensi ifutayo ukitumia kirejeshi (kihusiano cha ngeli cha mwisho*

Mwanafunzi anayefanikiwa maishani ni yule anayesoma kwa bidii na pia anayetii wakuu wake. (alama 2)

(g) Jaza viambishi vifaavyo katika sentensi zifuatazo:

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(i) Ukuta..........enyewe uria hyiifa nyingi lakini fundi....ote anaweza kuukarabati (alama2)

(ii) Maji yalizoa changarawe....ote na vitu....ingine....o ufuoni mwa bahari

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C5

A. (a) *Jaza kiambishi kifaacho:*

Ume_______ona kalamu nyekundu zili____potea? (alama 2)

(b) *Andika kwa umoja:*

Tumewaondoleeni matatizo yenu yafaa mtushukuru (alama 2)

(c) Nyambua vitenzi vifiiavyo ili kupata majina (nomino) mawili tofauti:

(i) Kumbuka..

(ii) Shona..

(m) Cheka...

(d) *Ondoa - amba-bila kubadilisha maana:*

(i) Kuimba ambako kulisifika siku nyingi sasa kunatia shaka (alama 1)

(ii) Mibuni ambayo hupandwa wakati wa mvua hustawi (alama 1)

(e) Sahihisha:

Siku hizi mahitaji imezidi na pesa haitoshi (alama 1)

(f) Akifisha:

Sijaona kitabu kizuri kama hiki utaniazima siku ngapi Bashiri alimwuliza Sijaona

(alama4)

(g) *Eleza maana mbili za sentenzi:*

Jua nisemalo ni muhimu kwetu (alama2)

(h) Kiambishi-U-hutambulisha majinayangeliyaU (umoja), Hatahivyobaadhiya

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

majina haya huchukua viambishi tofauti katika wingi. Orodhesha maj ina matano kama hayo, kisha . uonyeshe viambishi hivyo tofauti vya ngeli (katika umoja na wingi)

(alama 5)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C6

A. (a) Eleza tofauti iliyopo katika jozi hii ya sentensi

Alimpatia soda na chupa

Alimpatia soda kwa chupa

(alama2)

(b) *Kamiliska jedwali ukifuatia mfano uliopewa*

Wimbo	Mwimbaji	Uimbaji
Jengo	....	....
Pendo	....	…..........

(c) *Taja vielezi vinavyopatikana katika sentensi hizi; kiska eleza nl vielei4 vya aika gain* (alama4)

(i) Aliamka alfajiri

(ii) Mtu huyu ni hodari sana

(d) *Andika kwa usemi kalisi*

Yohana alisema kwamba nj iani kulikuwa kumenyesha sana ndio sababu tulichikwa. (alama2)

(e) Tunga sentensi moja mojaukkttmia alama zifuatazo za udkifishaji (alam 4)

(i) ritifaa

(ii) parandesi

(iii) ckikuduku

(iv) mshangao

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

(f) Tunga sentensi ukionyesha niatumizi ya vitenzi vya silabi moja katika jinsi ya kutendesha ukitumia silabi hizi ...

(alam 3)

(i) -la

(ii) nywa

(iii) fa

(g) *Taja na ubainishe aina za viwakilishi katika sentensi zifuatazo* (alama 4)

(i) He minazi yangu niliyopalilia inakua vizuri

(ii) Mimi niriataka kumwona mwanariadha aliyepata nishani ya dhahabu

(h) *Andika kwa wingi:*

(i) Uta wake nimrefunamkubwa sana

(ii) Merikebu itakayofika kesho itang'oa nanga keshokutwa

(i) Andika upya sentenzi zifiiatazo ukitumia neno amba (alama 2)

(i) Kijiti kilichovinjika kiliimwumiza Anmina mguuni

(ii) Barua zitakazoandikwa na baba kesho zitatumwa mwaka uj ao

(j) *Sahihisha sentensi hizi:* (alama 2)

(i) Bahasha ilionunuliwa jana ni kubwa na mzuri

(ii) Mananasi hizi zinauzwa ghali kwa sababu zimeiva vizuri sana

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C7

(a) *Kwa kutumia kirejeshi kifaacho₉ rekebisha sentensi ifuatayo kwa njia mbili tofauti*

Yulendiyeinkwasiambayealiyeniisurika (alama 2)

(b) *Andika umoja wa sentensi hizi:*

(i) Kwato za wanyama hutufaidi

(ii) Mnabdca vyeti vya kuwasaidia?

(c) *Andika ukubwa wa*

Mwizi aliiba kikapu na ng'ombe

(d) *Tunga sentensi sahihi ukidhihinsha wingi wa majina yafuatayo*

(i) Ukanda

(ii) Uzee

(e) *Sahihisha sentensizifuatazo bila kugeuza maana*

(i) Kikombechenyekimevunjikantkipya

(ii) Nimepeanakilabukwamwalimumkuu (alamal)

(f) *Tunaweza kusema katika chumba au*

(i) ……………………………………………………………..

(ii) ……………………………………………………………..

(g) *Andika sentensi zifuatazo katika halt ya kutendewa*

(i) Yuleng'ombealizaandamanikubwajana

(ii) Mavu hawa wamemsumbua Nyatogo kwa muda mrefu

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(h) *Kwa kurejelea ngeli za mahali, andika sentensi tatu ukionyesha matumiziya kila moja*

(alama 3)

(i) *Andika sentenm za mseto kutokana na mbilifupi uizopewa*

(i) Mwanafunzi amesoma kwa bidii. Mwanafunzi anataka kupita mtihani

(alamal)

(ii) Leonimerucknyumbani. Sipendelei kuishi hapa -

(alama 2)

(j) *Geuza sentensi hizi kutoka msemo wa taarifa hadi msemo halisi*

(i) Mamaalisemanichukuenafakayetunikauzesokoni (alama2)

(ii) Mwalimualiombaaletewevitabuvyake kutoka darasani (alama 2)

(k) *Eleza maana mbili tofauti za sentensi hii.*

Wenzake wamelipwa pesa zao, yeye bado amelala

(alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C8

(a) Eleza matumizi matatuyaKIna utunge sentensi moja kwa kila mojawapo.

(alama 6)

(b) Tambulisha viwakilishi nafsi katika sentensi zifuatazo, halafu u/igeuze sentensi

hizokwawingi .

(i) Nilisomakitabuchake

(ii) Umekuwa mwadilifu kupindukia

(iii) Alishinda nishani ya dhahabu (alama 6)

(c) *Akifisha sentensi hit -*

Watu wengi warnezoea kusema ajali bwana basi yakaishia hapo lakini kufanya

hivyo ni sawa. (alama 3)

(d) *Andika sentensi hizi kwa umola* (alama 2)

(i) Mafuta haya yanachuruzika sana

(ii) Miinuko ile ndiyo mwanzo wa milima ya Chungu

(e) *Sahihisha sentensi zifuatazo:* (alama 2)

(i) Kile kitabu kilipasuka ni changu

(ii) Mtotomwenyeameangukaninduguyangu

(f) *Kanusha:*

(i) Matawi ya mti ambayo yalikauka yalikatwa (alama 2)

(ii) Matofali haya yanatumiwa kwa ujenzi wa nyumba

(g) *Andika sentensi hizi upya ukitumia -o-te-*

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

(i) Chakula kikibaki hutupiliwa mbali (alama 2)

(ii) Kila nyumba unayoingia unapata watoto wawili

h) *Yapange majina yafuatayo katika ngeli zake*

(i) Neno...

(ii) Kiongozi..

(iii) Mate... (alama 3)

j) Ukizingatia neno lililo katika mabano, andika sentensi hizi katika haliya kutendeka (alama 2)

(i) Daraja hili(vuka)tu wa kati wakiangazi

(ii) Kitabu hicho (soma) ijapokuwa sura zingine hazimo

(j) *Tunga sentensi ukionyesha matumiziya:*

(i) -enye (alama 2)

(ii) -enyewe

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C9

(a) Tumia viashiria vya kutilia mkazo katika sentensi zifutazo

(i) Kibogoyo................ Ndiye anayehitaj i meno ya dhahabu

(ii) Vyakula................. mvipikavyo nyinyi, nasi twavipika

(b) Geuza sentensi zifuatazo ziwe katika haliya umoja

(i) Huku kuimba kwenu kuzuri kutawapendeza wageni

(ii) Hii miche ni mizuri sana, itatufaa (alama 2)

(c) Unganisha sentensi zifuatazo kwa kutumiaviunganisliivifaavyo

(i) Chakula hiki hakina mchuzi. Hakina chumvi (alama 1)

(ii) Romeo aliamka. Alitazama saa yake Akaia kiamsha kinywa mbio mbio

(alama 2)

(d) Ziandike upya sentensi zifuatazo kwa kufaata maagizo uliyopewa

(i) Nimemleta paka ili aue panya wote wanaotusumbua hapa kwetu nyumbani

(anza: Panya......) (alama2)

(ii) Mbwa ambaye aliripotiwa kuwa ameibwa amepatikana katika bwawa la maji (anza Katika bwawa.....) (alama 2)

(e) Andikakwamsemohalisi sentensi. Tajiri alishangaa kuwa niliweza kuubeba mzigo huo peke yangu

(alama 2)

(f) Piga mstari vivumishi katika sentensi hizi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(i) Sina nguo yoyote niwezayo kuvaa (alama 1)

(ii) Mtoto mwenyewe ataileta kalamu (alama 1)

(g) Andika vitenzi vinavyotokana na majina haya;

(i) mfuasi

(ii) kifaa

(iii) mharibu (alama 3)

(h) Kanusha

(i) Ungemwuliza vizuri angekujibu bila wasiwasi (alama 1)

(ii) Andika kinyume

Mjomba alichomeka upanga kwenye ala - (alama 2)

(i) Eleza maana nne tofauti za sentensi hii

Alinunuliwa samaki na mtoto wake (alama 4)

(j) Eleza tofauti bainaya sentensi hizi

(i) Ningekuwa na pesa ningenunua shamba

(a) Ningalikuwa na pesa ningalinunua shamba (alama 2)

B.

(a) kamilisha tashbihi zifuatazo

(i) Baidika kama

(ii) Mzima kama

(b) Tumia tanakali za sauti zifuatazo kukamilisha sentensi hizi;

(i) Sauti ya waimbaji haikusikika tena, ilikuwa imedidima...... wageni walipoflka katika jukwaa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(ii) Simba ni mnyama hodari sana, akimkamata swara humrarua (alama 2)

(c) Tunga sentensi mbili tofauti zinazo bainisha maana tofauti kati ya: (i) Nduni (ii) Duni (alama 4),

(d) (i) Mdudu anayetengeneza utandu huitwa (alama 1)

(ii) Mdudu mwenye mkia uliopinda nchani ambao una sumu ni (alama 1)

(e) Andika inethali mojainayotokananamaelezoyafuatayo Asiye na uwezo ataendelea kuwa bila uwezo hata akifanya bidii namna gain (alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C1O

(a) Andika udogo na ukubwa wa jina ngoma

(i) ____________

(ii) ………………

(b) (i) Eleza namna mbili za matumizi ya alama ifutayo ya uakifishi (;)

(ii) Tunga sentensi mbili tofauti zinazoonyesha matumizi hayo.

(c) Tofautishamaanaza sentensi zifuatazo:

(i) Kazi yote ni muhimu

(ii) Kazi yoyote nimuhimu

(d) Tunga sentensi mbilimbili kuonyesha matumizi mawili tofauti ya:

Ka (i) ………………………..

(ii) ………………………

Ndivyo (i) …………………………

(ii) …………………………

(e) Tunga sentensi kuonyesha matumizi sahihiyaviunganishihivi

(i) ingawaje ______________________

(ii) ilhali _________________________

(f) Tambulisha kielelezi, kivumishi na mnyambuliko wa kitenzi katika sentensi ifuatayo: Msichana mrembo alikuja upesi akimkimbilia dadake.

(g) Andika kifungu hiki kutoka usemi wa taarifa hadi usemi halisi (alama 2)

Watoto waliambiwa na mama yao watakaporudi nyumbani waoge, wale, hala III waanze kusoma moja kwa moja badala ya kuharibu wakati wao

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

kwa kutazama vipindi vya runinga. Aliwakumbusha kuwa wanaofanya maonyesho kwenye runinga tayari wamefuzu shuleni na wameaj iriwa kazi.

(h) (i) Taja vihusishi vitatu vinavyorejelea mahali, wakati na kiwango (alama3)

(ii) Tunga sentensi kuonyesha matumizi ya kila kihusishi

(i) Andika sentensi zifuatazo upya kwa kufuata maagizo

(i) Alicheza kwa bidii akawafurahisha wengi waliohudhuria tamasha hizo Anza kwa: Kucheza

(ii) Karamu hiyo ilifana sana, kila mtu alikula chakula akatosheka Anza kwa: Chakula

(j) Tunga sentensi mbili tofauti ukitumia vitenzi hivi vya silabi moja

(i) Pa _________________

(ii) La

(k) Unda vitenzi kutokana na maj ina haya:

(i) Mtukufu _______________

(ii) Mchumba

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

C11

(a) Bainisha aina ya vivumishi katika sentensi hii

Nyiimba yangu rd maridadi

(b) Kamilishajedwali

Kufanya	kufanyia	kufanywa
Kula	______	
Kuunga	_______	_______

(c) Eleza matumizi ya kwa katika sentensi hii

Aliimba kwa sauti tamu

(d) Andika kwa wingi

Pahala hapa ni pake

(e) Eleza mtumizi ya na katika sentensi:

Halima na Asha wanasaidiana

(f) Huku ukitoa mifano, fafanua miundo mitatu ya majina katika ngeli ya LI-YA

(g) Onyesha (i) Kielezi (ii) Kitenzi katika sentensi: Mvua ilinyeshamfululizo

(h) Kanusha sentensi hii:

Tumechukua nguo chache kuuza

(i) Tumia-ndi-pamojanaviashiria vyangelikujazamapengo cw-

(i) Wewe ______ninayekutafiita

(ii) Nyinyi______mnaoongoza

(j) Andika sentensi hiiupya kwa kufuatamaagizo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(i) Nilikuwa nimejitayarisha vizuri kwa hivyo sikuona ugumu wowote katika

safari yangu

Anza: Safari............. (alama2)

(k) Geuza vitenzi hivi viwe majina

(i) Shukuru

(ii) Enda

(1) Eleza maana mbili tofauti za sentensi hii.

Mamake Juma na Mariamu walitutembelea

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C12

a) Tunga sentensi inayodhihirisha matumizi ya ngeli ya I -1

b) Changanua sentensi ifiiatayoukitumiamchoro wa matawi: Mkulima mzembe amepata hasara

c) Onyesha viambishi awali na tamati katika kitenzi: Alimchezea

d) Taja sauti mbili zinazo tamki wa midomoni

e) Kanusha sentensi ifiiatayo: Ningaiikuwa napesa ningalinunua nyumba.

f) Kitenzi Fumbata kiko katika hali(kauli) ya Tendata, Fanyata.

g) Tunga sentensi ukitumiakielelezi cha:

   i) Wakati

   ii) Mahali

h) Andika sentensi zifuatazo kulingana na maagizo uliyopewa.

   i) Mhunzi mrefu alisliinda tuzo (anza kwa: Tuzo.....)

   ii) Mwanaftinzi huyu anasoma Idf aransa (Anza kwa Idashiria kisisitizi)

i) Sentensi hizi ni za aina gani?

   i) Lonare anatembea kwa kasi.

   ii) HalimaanaandikahaliEkomwa anasoma.

j) Tunga sentensi moja ukitumia neneo "seuze"

k) Bmnisha kirai nomino na Kirai Tenzi katika sentensi:
Jirani mwema alinipa chakula)

l) Unda Nimino kutqkana na vitenzi

   i) Chelewa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

ii) Andika

m) Onyesha hali katika sentensi zifuatazo:

i) Huenda mvua ikanyesha leo.

ii) Miti hukatwa kila siku duniani

n) Unganisha sentensi zifuatazo ukitumianeno "japo"

i) Selinaalijitahidi sana

ii) Selinahakushindambiohizo.

o) Andikakinyumecha: - Mwise alikunja nguo aliokua ameanika.

p) Sahihisha sentensi:

q) Andlka katika msemo wa taarifa. "Sitathubutu kumpa pesa zaagu" Mkolwe alisema.

r) Tunga sentensi kuonyesha tofauti kati ya vitate vifuatavyo:
Suka na Zuka

s) Eleza matumizi ya ritifaa katika: N'shamchukua

t) Andika udogo na ukubwa wa neno'kiti'

u) Eleza matumizi ya "na" Katika sentensi:
Sofia naRaeliwanaandaliwachainampishi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C13

a) Tunga sentensi moja ukitumia nomino dhahania.

b) Eleza maana mbili za sentensi ifoatayo:

Hawa ni watoto wa amarehemu Bwana Nzovu na Bi Makamo. (alama 2)

c) Unda nomino moja kutokana na kitensi "ghafilika".

(alama 1)

d) Andika kwa wingi:Nyundo hii imevunjika mpini wake. (alama 1)

e) Ainisha sentensi ifuatayo ukitumiajedwali. (alama 3)

Mvulana mrefu anavuka barabara

f) Tambua na ueleze aina za vivumishi katika sentensi ziftiatazo:

i) Mtoto mwenyewe alienda shambani. (alama 1)

ii) Kazi yetu haihitajiki shuleni. (alama 1)

g) Koloni/nuktambili(:)hutumiwa katika kuorodhesha. Onyesha matumizi mengine

matatuyakoloni(:) (alama 3)

h) Tunga sentensi itakayoonyesha matumizi ya kihusishi cha a-unganifu. (alama 2)

i) Bainisha kishazi huru na kishazi tegemezi katika seiatensi ifuatayo

'Mkulima aliyepanda wakati ufaao amepata mavuno mazuri

(alama 2)

j) Ainisha viambishi katika neno: kujidhiki.

(alama 2)

k) Tambua na ueleze aina za vitenzi katika sentensi ifuatayo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

'Kalamu aliyokuwa nayo Mwalimu ni ya mwanafunzi. (alama 2)

l) Andika viwakilishi ngeli vya nomino zifuatazo:

i)

Chakula... (alama 1)

ii) Kwetu..................:............. .... (alama 1)

m) Badilisha sentensi ifuatayo ili iwe katika hali ya kuamuru. Baba ingia ndani. (alama 2)

n) Elezamaanaya sentensi

'Ningalikuwa na pesa ningalinunua nyurnba na ningalistarehe'. (alama 2)

o) Fafanua aina za hali zinazotumika katika sentensi hizi.

i) Mwimbaji aliimba, akacheza na akachanganisha sana. (alama 1)

ii) Shangazihujakilamara. (alama 1)

p) Andika. Katika mnsemo wa taarifa ‘nitakuarifu nimkimwona’, Elma alisema. (alama 3)

q) Nyambua kitenzi "ota" kama kinavyotokea katika kirai "ota ndoto" ili tofauti tatu zilitoke (alama 3)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C14

a) Tambuamzizi katika neno. (alama 1)

“msahaulifu”...

b) Tunga sentensi ukitumiakivumishichanomino. (alama 1)

c) Andikakinyumecha:

Wasichanawatatuwanaingiadarasanikwaharaka (alama 2)

d) (i) Fafanua maana ya “mofimu huru” (alama 1)

(ii) Toa mfano mmoja wa mofimu huru.

e) Tambua kiambushi awali na tamati katika neno alaye. (alama 2)

Tumia kirejeshi-amba-kuunganisha sentensi ziluatazo:

(i) Mwanafunziwlenimrefli.

(ii) Mwanafiinziyuleamepitaintihani. (alama 2)

g) Sahihisha sentensi hii:

Waya yangu imepotea

.... (alama 1)

h) Taja aina ya yambwa iliyopigiwa mstari katika sentensi ifuatayo: Mpishi amempikia mgeni wall vizuri. (alama 1)

i) Ibadilishe chagizo ya mbahali kwa vile ile ya wakati katika sentensi ifuatayo: Mchezaji aliucheza mpira mjini Malindi.

j) Elezamaaanambiliza sentensi:

Yohana alimpigia Husha mpira,

Yohana alipiga mpira badalayaHusha

k) ' Kanusha:

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Sisi tumemaliza kujenga nyumba ambayo ingaikuwa yake angalifurahi

....

(alama 1)

l) Undano minokutokanana

i) Zingua...

(alama 1)

ii) Tosa...

(alama 1)

m) Ichoree vielezo matawi sentensi:

Paka mdogo amepanda mchungwani. (alama 2)

n) Tumia **kihusishi badalia** kutunga upya sentensi hii:

Mgeni yuko katika nyumba (alama 2)

o) Undakitenzikutokanananen “sahili”

.... (alama 1)

p) Eleza tofauti kati ya sauti (z) na (d) (alama 2)

q) Tambua aina ya kitenzi kilichopigiwa mstari katika sentensi. Mzee huenda anacheza kamari. (alama 1)

r) Badilisha kiwakilishi kimildlishi kwa kiwakilishi kionyeshi katika sentensi:

Cha keki lipatikanao chini (alama 1)

s) Tumia mfano mmoja mmoja kutofautisha baina ya **sahili** na **ambatano**.

(alama 4)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(t) Tunga Sentensi itakayodhihirisha matumizi ya kielezi cha nomino (alama 1)

(u) Andika kwa wingi:

Mvu imebomoa nyumba ya jirani

v) Akifisha kifungu kifuatacho:

huenda serikali iwezie kuidhibiti bei ya petroli hatuwezi kuyaruhusu makampuni ya petroli kuuyanyasa umma alisema waziri wa kawi bei ya petroli imeongezwa maranne katika kipindi cha mwezi mmoja.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

MAJIBU

MATUMIZI YA LUGH A - SARUFI

Cl

a) "Baba Wafua, ona barua iliyotoka kwa mwanao. Hata hati haisomeki." Lo! Baba

watoto akamaka. Hii kweli imetoka kwa mwanangu Wafua?" Waniuliza mimi?" Mama watoto akamjibu. "Tazama maandishi na anwani basi. Shule ya Msingi ya Burungani, S.L.P. 128 Vuga"

Kituol

Herufi ndogo 1

Alama ya kuuiiza 2

Kikomo 1

Alama ya mshangao 1

Alama za kufiinga na kufungua (jumla alama 5)

b) i) Nyanja nyinginezo zimechimbuliwa kuongeza zile za zamani

ii) Urefii

iii) Ukifika utamkuta nyumbani

c) i) Amenunua kwa shilingi tatu (bei)

ii) Ameenda moja kwa moja (kufululiza)

iii) Juma amekwenda kwa Hamisi (mahali)

iv) Walipata nyongeza ya mshahara ya ishirini kwa mia (sehemu ya kitu)

v) Walikuja mkutanoni wake kwa waume (pamoja)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

vi) Alitembea kwa maringo (namna)

vii) Kwa mnajili / kwa mintarafu (ya kurejelea)

ii) - Minghairi ya kwenda nyumbani kij ana alikwenda sinema

- Maadam nina bidii nitapita mtihani huu

d) i) -Kutufanya tulie

ii) -Kupoza

e) i) -Kuna uwezekano

ii) - Hakuna uwezekano

f) i) Ni - na - ondok - a

ii) Nafsi - wakati - shina - kiishio

g) Mwanahewa

Mwanamwali

Bata mzinga

Mwana Serere

Mwanamaji

Mkaza mwana n.k.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C2

1. Sarufi

a) i) Bei ya vitu imepanda sana siku hizi (anaweza kuacha juu)

ii) Weka mizigo katika gari / ndani ya ngari / garini /juu ya.gari / kwenye

gari (alama2)

b) i) Mikono yao imcgusana au kukutana lakini inaweza kutengana kwa urahisi

ushirika wa kawaida / kusalimiana.

ii) Mikono yao imekwamananivigumu kutengana /imeganda

(alama 2)

c) i) Usijaribu kupunguza / kushusha / kufifisha / kuteremsha / kudidimiza

sauti unaoimba.

i) Huyu ni mtu mpumbavu/mjinga (alamal)

ii) Binadamu hawezi kumuumba mwenzake.

d) Kuakifisha

"Bwana Mwenyeketi, mgeni wetu wa leo, wazazi, walimu -wote na hata wanaftuizi.

Leo ni siku muhimu. Je,rrmgependaniwafahariaishpmsaadatuliopokeaku^ yaElimu?"

e) i) Ngome hii nzuri inapendeza au

Ngome hizi ni nzuri zinapendeza

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

ii) Mitume hawa wazuri wanapendeza

iii) Heshima hii nzuri inapendeza.

iv) Ng'ombe huyu mzuri anapendeza

Ng'ombe hawa wazuri wanapendeza

v) Vilema hawa wazuri wanapendeza

Vilema hivi vizuri vinapendeza

(alama5)

f)	**Jina**	**Kitenzi**	**(alama5)**
	Mnada	Nadi	
	Kikomo	Koma	
	Ruhusa	ruhusu	
	Ashiki / shauku	ashiki	
	Hasidi / husuda	husudu	

g) i) Mseifto halisi

"Ninanataka kwenda sokoni" mvulana alimwamiba baba yake. Au Mvulana

alimwambia baba yake, ""Ninataka kwenda sokoni"

"Babaninataka kwenda sokoni," (alama2)

ii) Msemo wa taarifa

Kamau alimwambia shangazi yake kuwa angekuwa akienda pale / hapo kila siku kumwona (alama 2)

h) Po ya kwanza inaonyesha wakati

Po ya pili inaonyesha mahali (alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

i) i) Alilia hapo

ii) Alifia hapo

iii) Aliolea hapo

Akiongeza 'ku' mkosoe kisafuri (alama 3) Jumla =40

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C3

1. SARUFI

a) Mzazialitakamtotoafikenyumbanimapemasilm

alikuwa ameyasikia hayo aliyoambiwa. Mtoto akajibu kuwa angejaribu kufanya hivyo lakini mwalimu alikuwa amesema wao wangefanya mtihani jioni ya siku hiyo

(alama 4)

b) i) Kiguu chake hakijapona baada ya kuumwa na kijibwa cha kijijini

ii) Kijumba chenyewe hakikujengwa kibondeni karibu na kijito

(alama2)

c) i) Nataka upikishe chakula hiki vizuri

ii) Tolesha ushuru wa forodhani

d) i) - Usijehapapetukwanisitakuwapo

- Usij e huku kwetu kwani sitakuwako

- Usijehumumwetu kwani sitakuwamo (alama 2)

ii) Basi la shule limeharibika, moshi mwingi unatokea dirishani na maji yanatiririka ovyo.

e) i) - Nyumbua alimshinda farasi kukimbia

- Milango yote yajifunga ovyo, nenda ukaifunge

- Hamisiamezikatanyasi vizuri.

- Jiwelileliliyaangukiamatunda

f) i) kauli ya kufanyiana/kufanyana mf. Kupigana

ii) wakatiuliopo-anakuja

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

iii) 'na' yakiunganishi-mama na watoto

iv) Kiambatanishi naye.

v) na ya kutendwa mf. Amepigwa na jiwe

g) i) -alikimbia kwenda kuona nyoka

- alikimbia alipoona nyoka

ii) - alikifagiakwaufagio

- alikula chakula chote

iii) - masikio yangu si mazuri ama sielewi unavyosema

- mimi ni mgonj wa

h) i) - yaliyowafika

- aliyemfahamisha

- litakalompata

j) - Amini

- Amana

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C4

a) Nilipomwendea, aliniangalia kisha akaniambia, "Siamini kuwa ni wewe uliyeandika barua hii." $(V_2x6 = 3)$

b)

Watu	Wanne	Walipeperushwa	
Jina	Kivumishi	Kitenzi	
Juukwajuu	na	upepo	mkali
Kielezi	kiunganishi	jina	kivumishi

Chukua kimojawapo cha majina hayo mawili na vivumishi hivyo viwili.

(Kila kisehemu = Alama 1x4 = 4)

c) i) Na

ii) Mpaka au hata

d) Kiulizo-Pi

i) Wapi/Wepi

ii) Yupi

e) YUYU HUYU

f) Mwanafunzi afanikiwaye maishani ni yule asomaye kwa bidii na pia atiiye / awatiiye wakuuwake

(alama 2)

Sehemu 3 = Alama 2

2 - Alama $1V_2$

1 = V_2 alama

g) i) Wenyewe / yeyote

ii) Yoyote/vinginevyo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C5

a) Umezionakalamunyekunduzilizopotea ' (alama 2)

b) Nimekuondolea tatizo lako yafaa miishukuru (alama 2)

c) i) Makumbushano, makumbuslio, kumbusho (ma), kumbukizi, ukumbukaji, ... ku.................

ii) Mshono, ushonaji, washonaji, mishono, mshono, ushoni, shono, ushono, mashoni, mashono, mashoneleaji, ushonoleaji, washonaji, shoni.

iii) Mcheko, mcheshi, ucheshi, uchekaj i, kicheko, kichekesho

iv) Vicheko, macheko, mchekesaji........... kucheka............. (1x6 = 6)

d) i) Kulikosifika (1x1=1)

ii) Ipandwayo / inayopandwa (1x1 = 1)

e) Yamezidi

Hazitoshi (V_2x2 = l)

f) "Sijaona kitabu kizuri kama hiki, utaniazima siku pgapi?" Bashiri alimwuliza

Sijaona (V_2x8 =

4)

au

"Sijaona, Sijaona kitabu kizuri karna hild, utaniazima siku ngapi?"

Bashiri alimwuliza Sijaoa.

(1/$_2$x6 = 3)

au

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Bashiri alimwuliza Sijaona, "Sijaona kitabu kizuri kama hiki, utaniazima siku ngapi?"

($1/_2$x6 = 3)

g) Faliamu, elewa, tambua, maizi

Gimba / Nyota itoayo mwanga / rnwangaza mkubwa

au /.

Kwetu (nafsi) i

Mahali (Umilikaji) \

h)

u	my	mf	uzi-nyuzi	uta-nyuta
u	k	mf	ukuta - kuu	ukope – kope
u	m	mf	ugonjwa -mgonjwa	
u	f	mf	ufagio - fagio	uteo - teo
u	mb	mf	ubao - mbao	
u	nd	mf	uluni-ndimi	
umoja		mf	waraka - nyaraka / wayo - nyayo	

(1x5 = 5)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C6

a) i) Alipatiwa vi vvili, soda na chupa kando kando.

ii) Alipatiwa vitu viwili pamoja, soda ikiwa ndani ya chupa.

b) i) Jengo-mj6ngaji/mjenzi-ujengaji/ujenzi

Pendo - mpendaj i / mpenzi - upendo / upendaji

c) i) Alfaj iri - kielezi cha wakati

ii) Sana - kielezi cha namna / jinsi / kiasi / kiwa ngo

Msemo halisi

Yohana alisema “Njiani kulikuwa kumenyesha sana ridio sababu tumechelewa.”

e) i) Ritifaa - kuonyeshamaneno /majinaya ving'ong'o mf. ng'ombe

Kuflipisha maneno mf. takwenda (tutakwenda)

ii) Parandesi

- Kutoa maelezo zaidi / kufafanua
- Kuonyesha maneno yaliyo ya lazima.
- Kuonyesha maneno yaliyo na maneno va waigizaji
- Kufungulia nambari za kuorodhesha.

iii) Dukuduku kukatiza userni, kutumaliza, kigugumizi

iv) Mshangao - Kuonyesha hisia za moyorii, huzuni, hasira, furaha n.k.

f)

Silabi	Vitendo	Matumizi
-la	lisha	Alimlisha mtoto
-nywa	kunywa	Alimnywesha maziwa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

-fa	ficha	Alijificha kichakani

g) i) ile - ngeli / j ina / kionyesha / kiwakilishi / kiasliiria

yangu - kiwakilislii

niliyo - kiwakilishi / wakati / nafasi / "O" rejeshi

ina - ngeli / wakati / j ina / kiwakilishi

ii) mimi-nafsi

nina - nafsi / wakati

kumwona - kitenzi

aliyepatfL - nafsi / o'rejeshi

h) i) Nyutazao/zakenindefunakubwasana.

ii) Merikebu zitakazofika kesho zitang'oa nanga kesho kutwa

i) i) Kijiti ambacho kiliviuijika kilimuumiza Amina mguu.

ii) Bama ambazo zitaandikwa ria baba kesho zitatumwa mwaka ujao.

j) *i)* Bahashailiyonunuliwaj cilia ni kubwananzuri.

ii) Mananasi haya yanauzwa ghali kwa sababu yameiva vizuri sana.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C7

a) i) Yule ridiye mkwasi aliyenusurika

ii) Yule ndiye mkwasi ambaye alinusurika

b) i) Ukwatowan'inyarnahunifaidi

ii) Unatakachetichakukusaidia/kumsaidia

c) i) Jizilililiibakapunagombe

d) *i)* **Ukanda**

uzi au mshipi/eneo ama sehemu fulani/wingi wake ni kanda

ii) **Uzee**

Hauna wingi ni uzee tu

e) i) a) Kikombe kilichovunjikani kipya/kikombe chenye kuvunjikani

kipya/

kikombe kipya kimevimjika/kikombe kipya ndicho kilichovunjika

ii) a) Nimempa mwalimu mkuu Idtabu/Nimempatia mwalimu mkuu kitabu

f) i) Chumbani

ii) Ndani ya chumba

g) Andika sentensi zifuatazo kat i ka hali ya kutendewa

i) a) Ndamamkubwaalizali\va!:ang*ombeyulejana.

ii) a) Nyatogo amesumbuliwa na mavu hawa kwa muda mrefu

h) - Hapo ndipo alipozaliawa (PA)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

- Huko ndiko alikozalwa (KU)

- Humo ndimo alimozailiwa (MU)

i) a) Mwanafunzi anasoma kwa bidii ili apite mtihani. Pia kusudi/kwa kuwa

anataka kwa vile anataka/ndiposa/ndipo/rnaadam/madhali nk.

ii) a) Leo nimerudi nyumbani ingawa sipendelei kuishi hapa. Pia ijapo/

isipokuwa/hata kama/ingawaje/ijapokuwa//lakini n.k.

j) i) a) Mama alisema "chukini nafaka yetu ukauze sokoni"

b) "Chukua nafaka yetu ukauze sokoni" Mamaakasema

ii) a) "Nileteeni vitabu vyangu kutoka darasani Mwalimu aliniita.

"Tafadhali niletee vitabu vyangu kutokn darasani" mwalimu aliomba.

k) 1. Pesazao wenyewepamojanazake.

2. Pesazaowenyewebilazake.

3. Pesa zao na wengine na waliohusika hawana/angali usingizini/hana habari *(Aegemee upande wapesa an upande wa kulala.)*

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C8

a) Kianzishi cha ngeli ya KI-VI k .m. ki su kimevunj ika - visu vimevunj ika.

Kuonyesha hali yaudogo. k.m. mtu-kijitu. Kijitu kirnepotea.

Kitendo kutendeka hulcu kingine kikiendelea Ki r kuonyesha

masharti - Ukistaajabu ya Musa utaona ya Firauni.

Ki - kuonyesha nyakati zote • Nilipofika alikuwa akiandika.

b) i) Nilisoma kitabu chako

Tulisoma vitabu vyao

ii) Umekuwa mwadilifu kupindukia

MmekuN va waadilifu kupindukia

iii) Alishinda nishani ya dhahabu.

walishinda nishani za dhahabu.

c) Watu wengi wamezoea kusen la, "Ajali bwana!" Basi yakaishia hapo. Lakini

kufanya hivyo ni sawa?

d) i) Mafuta haya yanachuiuzika sana.

ii) Mwinuko ule ndio rm vanzo wa mlima wa Chungu.

e) i) Kitabu kilichopasi±aiiichangu/Kjtabukileldlichopasukam kilichopasuka ni changu.

ii) Mtoto aliyeanguka ni iidugu yangu/Mtoto ambaye ameanguka ni ndugu yangu.

f) i) Matawi ya mti ambay o hayakukauka hay akukatwa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

ii) Matofali haya hayatiu uiwi kwa ujenzi wa nyumba.

g) i) Chakulachochotekikibakihutupiliwambali.

ii) Nyumba yoyote uingiayo/unayoingia unapata watoto wawili

h) i) Neno - Li-ya (umoj a)

ii) Kiongozi - a-wa (umoj a)

iii) Mate - ya-ya(wingi)

i) i) Daraja hili huvukika/li tiavukika/litavuldka/lilivua wakati wa kiangazi.

ii) Kitabu hicho Idnasomeka/chasomeka/hiusomeka/ldlisomeka/kitasomeka ijapokuwa sura zingine hazimo.

j) i) Sanduku lenyefedhalimeibiwa.

ii) Sanduku lenyewe limepatikana.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C9

(a) (i) Yuyu huyu/huyu huyu (alama 1)

(ii) vivi hivi/vivyohivyo/vilevile (alama 1)

(b) (i) Huku kuimba kwako kuzuri kutampendeza mgeni (alama 1)

(ii) Huu mchue ni mzuri sana utanifaa (alama 1)

(c) (i) Chakula hiki hakina mchuzi wala chumvi (alam a 1)

(ii) Romeo aliamka, akatazama saa yake kasha/halafu akala kiamsha kinywa

(alama 2)

(d) (i) panya wote wanaotusumbua hapa nyumbani, wameletewa paka ili awaue wote (alama 2)

(ii) katika bwawa la maji pamepatikana mbwa ambaye aliripotiwa kuwa ameibwa.

(e) "Umeweza kuubeba mzigo huu peke yako!" Tajiri akashangaa au "Lo! Umeweza kuubeba mzigo huu peke yako?" Tajiri akashangaa

(f) (i) sina nguo yoyote niwezayo kuvaa

(ii) mtoto mwenyewe ataileta kalamu

(g) Mfuasi - fiiata

Kifaa-faa

Mharibifu - haribu / haribiwa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(h) (i) usingemuuliza vizuri asingekujbu bia wasiwasi

(ii) shangazi alichomoa upanga kwenye ala

(i) - Mtoto alinunua samaki kwa niaba ya mzazi.

- Mtoto alinunua kwa ajili ya mzazi (ili amletee mzazi).

- mtu na mtoto wake wote walin unuli wa samaki.

- mtu Fulani alinunuliwa samaki na mtoto wa mtu mwingine.

(j) (i) Bado kuna uwezekano/hususan wakati uliopo.

(ii) hakuna uwezekano /wakati uliopita.

B. (a) (i) ardhi na mbingu/mbingu na ardhi

(ii) Kigogo

(b) didi di

raru ram

(c) Nduni - ibura/sifa maalumu ya kitu/jambo lisilo la kawaida/miujiza/ajabu/kioja/shani Duni - bovu/isiyopendeza/isiyodhamani/ovyo.

(d) (i) bui bui/bui

(ii) nge/kisuse/sisuza

(e) mtaka hendi mkele na angeenda mkele apakie jahazi mtele tele huvuma na upele Dau la mnyonge haliendi joshi
Kuku wa mkata hatagi na akitaga haangui na aki angua halei na akilea huchukuliwa na mwewe (alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

C10.

a) i) Kigoma/kijigoma

ii) Goma/jigoma

b) i) - Kutenganishasehemukuuyasentensi.

- Kuelezazaidi/kjfafanuzi
- Kupumzika kwa muda mrefu
- Kjimganishi/badalayakiungcUiishi

ii) - Kutenganishasehemukuuyasentensi.

- Mapenzi ni lazima; kila mtu lazima apitie njia liiyo.
- Kwa sentensi iliyo na vituo vingi k.m.
- Tulipofikamjini, mahali lulipopangakufikatanguj tungejua.

c) Yote: Nzinia/jmiila/ujumla/bila kubakia ila kupingua Yoyote: Bila kuchagua/bilakujali

d) **Ka** i) Lengo/nia - Nipe pesa nikanunue kitabu.

ii) Kitendo cha pili matokeo ya kitendo cha kwanza alianguka akaumia.

Ndivyo i) Jinsi namna-Hivi ndivyo unavyovalia.

ii) Kukubali-Hivyo ndivyo

iii) NgeliKI-VI(wingi)-Viatu hivi ndivyo

e) Hatakama,hataikiwa,ijapo,ingawa, ijapokuwa. mf. Nilipata pesa ingawaje haikutosha. Wakati, ambapo mf. Ulimwacha peke yake ilhali ulijua ni mgonjwa.

(ziiigatia kutoa dhana mbili).

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

f)	**Kivumishi**	**Kielezi**	**Mnyambuliko (kufanyia)**
	Mrembo	upesi	akimkimbilia

g) "Mtakaporudi nyumbani muoge, mle, halafu muanze kusoma moja kwa moja badala ya kuharibu wakati wenu kwa kutazama vipindi vya runinga," Mama aliwaambia wanawe. "Wariaofanya maonyesho kwenye runinga." Aliendeleakuwakumbusha, "Wanaofanya maonyesho kwenye runinga tayari wamefuzu shuleni na wameajiriwa kazi."

h) i) Mahali-Ndaniya, kandoya, mkabalamwa?hali,mpaka

Wakati - tokea, kutoka, tangu

Kiwango - kuliko, kushinda

Tanhibi: Majibuyatofautiane

ii) Mahali-walisafiri hadi Mombasa ili wamtafute

Wakati - Tangu akiwa mdogo, hajawahi kumkosea babake.

Kiwango-Yeye ni mwerevu kuliko nduguye.

i) i) Kucheza kwake kwa bidii kuliwafurahisha wengi waliohudhuria

ii) Chakula kililiwa hadi kila mtu akatosheka katika karamu hiyo iliyofana saria *ya* kufana sana.

j) i) Pa Alimpamwalimukitabuchake.

ii) La-Alipokuwaakila, wengine walimchungulia.

Unga-Kula/liana/lisha/la/ika kwa mnyambuliko wowote.

j) *i)* Mtukufu - tukuka, tukuza, tukuzwa,tukua hukuza

ii) Mchimiba-chimibia^Wmbiana/chumbiwa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(Zingatia kunyambua kitenzi.)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C11

a) yangu - kivuishi kimilikishi maridadi - kivumishi cha sifa

b) Kula Kulia Kuliwa

Kuunga Kuungja Kuungwa

c) Kuonyesha namna kitendo fulani kilivyofanywa.

d) Pahala hapa ni pao

e) pamojana

wakati uliopo

katika kiisliia cha kauli ya kufanyiana (-iana)

f) i) Majinamenginehuanzanaii katika. 1 Umoja na ma katika wingi k.m.

Jiko - majiko, Jina - Majina, jibu - majibu, jicho - macho

ii) Majina mengine huanza najikatika Umojanamekatikawingi. k.m Jino-meno.

iii) Majina mengine hayaanzi kwa ji katika umoja lakini wingi wake huanza na ma k.m. shati- mashati, blanketi- mablanketi, andazi – maandazi

g) ilinyesha-Kitenzi

Mfululizo - kielezi

h) Hatujachukua nguo chache kuuza.

i) Wewe ndiwe ninavekutafuta.

ii) Nyinyi ndinyi mnaoongoza.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

j) i) Safari yangu haikuwa na ugumu wowote kwani nilikuwa nimejitayarisha
vizuri.

k) *i)* Shukuru – Shukrani

ii) Enda-mwendo/uendeshaji/mwendeshaji/mwenda

1) - MamawaJumapamojanamariyamuwatutembelea.

Mamake Juma na mamake Mariyamu walitutembelea.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON

ECOLEBOOKS.COM

C12.

a) Chai, Chumvi,Sukari,Asali,Mvua,Barafu, Huzuni, Teknolojia.

b)

S

Nomino Kielezi/ kitenzi kitenzi

Nomino nomino

Mkulima mvivu amepata hasara

c)

A - li - m - chez - e - a

Tamati

A / li / m / e / a

Vitenzi tamati

b p w

b / p / m/ w

b / p / m w

e) Nisingalikuwa na pesa nisingalinunua nyumba

f) Tendata. Fanyata

g) Tunga sentensi ukitumia kielelezi cha:

i) lini

ii) wapi?

h) i) Tuzo ilishindwa na mhunzi mrefu

Tuzo (Z) ilishindwa na (Wa) mhunzi mrefu:

ii) Yuyu huyu ndiye mwanafunzi anayesoma

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

Huyu huyu ndiye mwanafunzi anayesoma kifaransa

i) i) Sahili / sentensi ya wazo moja / kitenzi kimoja.

ii) Ahibatapa/ vitenzi viwili zaidi /mawazo ma\yili /zaidi (kiunganishi)

(alama 1)

j) Nilinunuagariseuzebaiskeli

k) Jirani mwema alinipa chakula

K/nomino k/kitenzi

l) i) Uchelewaji, mchelewaji, chelezo, machelezo, wachelewa, mcheleweshaji,

wakilelewaji, mchelewa, ucheleweshaji.

ii) Andiko, mwandiko, uandishi, uandikaji, mwandikiwa, mwandiki

m) i) Uwezekano / hali ya kutenda.

ii) Mazoea / hali ya kutendwa.

n) Japo Selina alijitahidi saha hakushinda mbio hizo

Selina alijitahidi sana japo hakushinda mbio hizo

Japo alijitahidi sana, Selina hakushinda mbio hizo.

Japo hakushinda mbio hizo, Selina alij itahidi sana

o) Mwise alikunjua nguo alizokuwa ameanua.

p) Mtoto ambaye nilimsomesha ameasi jamii

Mtoto niliyemsomesha ameasi jamii.

q) Mkolwe alisema ya kwamba hangethubutu kumpa pesa zake.

Mkolwe alisema ya kwamba / kuwa asingethubutu ksmpa pesa zake.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

r) Alisuka maziwa ya ng'ombe -kutikisa

Alisuka nywele vizuri - nywele

Ugonjwa hatari ungezuka. –kuibuka

s) Kufupisha neno-kukata/sulubi/dondosha/ondoa

t) i) kijiti

ii) Jiti

u) Kiunganishi -pamojana 3-2 alama

Wakati uliopo 2-1 ^{1}A alama

Kihusishi-mtenda 1-1 alama

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C13.

a) - Vitu visivyowezi kugusika, kuonjeka au kuorekana k.m. uwongo, ulafi, wema, usingizi, ubaya, imani, roho, wazo, uzembe, kiu, ushetani n.k.

k.m. Uwongo wake ulimtia mashakani

- Si lazima iwe mwanzoni mwa sentensi.

b) i) Baadhi ya watoto ni wa Bw. Nzovu na wengine ni wa Bi. Makambo.

ii) Watoto wote ni wa B w. Nzovu na Bi. Makambo (familia)

iii) Wote waweza kuwa marehemu (Bw. Nzovu naBi. Makambo)

iv) Bw.-Nzovu ndiye marehemu na Bi. Makambo yu hai.

v) Hawa ni watoto wa B w. Nzovu na Bi Makamo (pamoja)

vi) Kuwa wazazi wao wanaofahamishwa ndio waliaga duania.

vii) Bwana Nzovu na Bi. Makambo wanafahamishwa watoto ariibao mzazi / wazazi walioagadunia. (2x1)

c) Kughafilika, ghafiliko, kighafilikishi, mghafUikishi mghafilika, ughafilikaji, mghafilikishwa, mghafilikiwa, ughafili, mghafili, mghafala (hatakatika wingi)

d) Nyundohizi zimevunjika mipini yao.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

e)

S			
KN		KT	
N	V	T	N
Mvulana	mrefu	anavuka	barabara

au

S			
KN (FN)		KT (FT)	
N	V	T	KN
			N2
Mvulana	mrefu	anavuka	barabara

f) i) Mwenyewe - kivumishi cha pekee

ii) Yetii-kivumishi kimilikishi

g) i) Kuonyesha saa: km. 2 : 04

ii) KutajamafunguyaBibiliaauKurani.

iii) Kurejelea wahusika katika Tamthilia

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

iv) Hutumika katika kimukuu kabla yakifungu fulani

v) Kuandika tarehe

vi) Kuandika madaaubaruarasmi.

vii) Katika hesabukuonyeshauwiano (ratio)

viii) Katika ufafanuzi.

ix) Katika barua'rasmi au pepe.

i) Kutanguliza wahusika

ii) Kutangulisha usemi halisi

iii) Kutenganisha dakika na sekunde katika kuandika wakati k.m.10.53:10

zozote 3 *x* 1 = 3

h) Sentensi iwe na 'a' unganifu k.v. ya, cha, la n.k.

Kando ya / ndani ya / juu ya / miongonimwa / mbali na / kwa n.k.

i) Mkulima aliyepanda wakati ufaao-kishazi tegemezi r .

(Mkulima) Amepata mavuno mazuri - kishazi hum. : .

j) Ku-ji-dhik-i

Ku-kiambishichangeli/ kitenzi jina

ji-kirejeshichanafsi/mtenda/yambwa/mtendaji

dhik-mziz

i - irabu ya mwisho / kiishio

k) Aliyokuwa- Kitenzi kishirikishi kikamdifu

ni - kitenzi kishirikishi kikamilifu

l) i) ki/ki-vi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

ii) Ku/ku-ku

m) Baba ingia ndani! (akiacha baba alama 1)

Baba ingia!/Ingia ndani/ingia! .

n) - Mtu huyu hakuwa na pesa,hakununua nyumba na hakustarehe

- Hakuna uwezekano/haiwezekani

- Amepoteza matumaini

- wakati uliopita

o) i) Kitendokilitendekanakufuatwanakingine.

Mfululizo wa vitenzi

Mfiiatanowavitenzi

ii) Mazoea / hali ya kurudiarudia / kiia wakati (mara kwa mara)

p) Elma alisema(kuwa) angelimwarfu kama angemwona

q) Otesha ndoto / oteshwa ndoto / oteshana ndoto / otea ndoto / otewa ndoto / i

Oteana ndoto

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C.14

a) sahau

b) baba mlezi/mama mzazi/askari kanzu Mwalimu mzee

c) Wasichana watatu wanaondoka/wanatoka darasani pole pqle/kwa utaratibu/asteaste/ alaala/halahala/henezi

d) (i) Ni ile inayojisimamia kimaana/isiyokubali viambishi Ni kipasho kisichoweza kuambishwa.

(ii) Nairobi, Baba, Mama, sahani/ngombe n.k.

e) a- awali ye - tamati akiunganisha aye (o)

f) 1. Mwanfunzi yule ambaye ni mrefu amepita mtihani.

2. Mwanafunzi yule ambaye amepita mtihani ni mrefu.

3. Mwanafunzi ambaye amepita mtihani ni yule mrefu.

4. Yule mwanafunzi ambaye ni mrefu amepta mtihani.

5. Mtihani umepitwa na yule mwanafunzi ambaye ni mrefu.

6. Mwanafunzi mrefu ndiye ambaye amepita mtihani.

g) Wayawanguumepotea

h) Yambwatendwa/kipozi / shamrisho kipozi

i) Mchezaji aliucheza mpira mjini Malindi.

Mchezajialiuchezaropirajanajioni/mwakajana.

j) 1. Yohana alipiga mpira badalaya Husha

2. Yohana alipiga mpira umwendee Husha

3. Yohana alimpiga Husha k.sya mpira

4. Yohana alimpiga Husha kwa kutumia mpira

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

5. Yohana aliupiga mpira kwa kumpendeza/kumfurahisha/kumfaa

Husha

k) Sisi hatujamaliza kujenga nyumba ambayo isingalikuwa yake asingalifurahi.

I) i) Zingua - Mzinguo, rnzinguliwa, kuzingua, uzinguzi, mzingua.

ii) Tosa-utosaji,kutosa,mtosaji,mtoswa,mtosa,kitoso,mtosi

m)

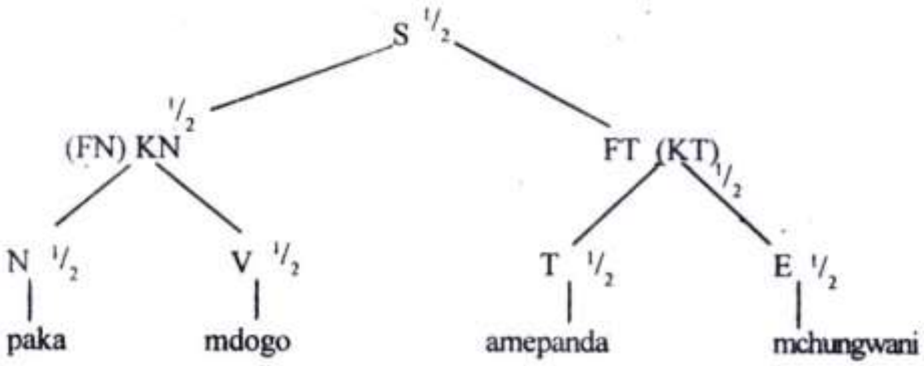

n) Mgeniyuko/yumo/yundaniya nyumba

o) sahilisha, :;ahilishana, sahilishwa, sahilika, sahilia.

p) z-sautiyakikwamizo

d- sauti ya kipasuo kizuli wa

q) Ni kitenzi kisaidizi(Ts)

Hiki/Hicho/kile kilipatikana nchini

(s) Sahili huwa na kitenzi kimoja.

K.m. Mwalimu anacheza.

Ambatano huwa na vitenzi viwili.

(Baba anasoma gazeti huku mama anapika.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

t) Baba ameenda Nairobi/Ulaya/Shule

(u) Mvua imezibomoa nyumba za majirani.

Mvuaimebornoanyumba zamajirani.

(v) "Huenda serikali iwazie kuidhibiti bei ya petroli. Hatuwezi kuyaruhusu makampuni ya petroli kunyanyasa umma," alisema waziri wa kawi. "Bei ya petroli imeongezwa mara nne katika kipindi cha mwezi mmoja(.)(!)"

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

MSAMIATI

C1

(a) I *Zifuatazo ni sehemu gani za mwili*

(i) Kisugudi

(ii) Nguyu

II *Andika maneno mengine yenye* maana sawa na

i) Damu ,

(ii) Jura

(b) *Tumia kitenzi* ***KAA*** *inavyofaa kujaza nafasvzilizoachwa*

Onyango alipofika nyumbani alikosa mahali pa..............

Watu walikuwa wamejaa na hapakuwa na kitihata kimpja cha. (alama 2)

(c) *Fafanna maana ya methali*

I Wasohayawariamjiwao

II Tunasema kifurushi cha kalamu

…………………………… ya ndizi

(d) Ni *mbinu gani za lugha zinzotumiwa katika sentensi hizi?*

I Juma si simba wetu hapa kijijini

II Jymanishujaakama samba

(e) *Andika sentensi tatu kuonyesha maana tatu tofauti za neno* KINA (alama 3)

(f) *Eleza tofauti ya semi mbili zilizopigwa mstari*

i) Kevogo hana muhali; ikiwa hawezi kukufanyia iambo atakwambia

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

ii) Kevogo hana muhali; hivi sasa amekuambia hawezi kukufanvia janabo hil

g) *Yaandike maneno yajuatayo katika ufupi wake*

(i) Shangazizako

(ii) Mama zako

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C2

(a) *Fafanna maana za misemo ifuatayo kwa kuitungia sentensi*

(i) Kula uvundo

(ii) kulauhondo (alama2)

(iii) kula mori

(b) *Eleza kazi ifanywayo na:*

(i) Mhariri

(ii) Jasusi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C3

(a) i) Eleza *maana ya misemo ifuatayo kwa kuitungia sentensi moja moja*

Kuramba kisogo (alama2)

Kuzunguka mbuyu (alama2)

ii) *Andika methali nyingine ambayo maanayake ni kinyume cha*

Riziki kama ajali huitambui ijapo

(b) Mahali palipo hamwa panaitwa (alamal)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C4

(a) Taja madini mawili ambayo yametukuzwa zaidi, moja kwa tharnani yake ya kifedha na nyingine kwa kutengeneza vyuma vigumu kuliko madini mengine

(alama 2)

(b) *Watu wafuatao wanafanya kazi gani* (alama 2)

(i) Mhasibu...

(ii) Mhazili...

(c) Eleza *tofauti mbili muhimu za kimaumbile kat ya wanyama*

(i) Kifaru

(ii) Nyati

(alama 4)

(d) *Tumia semi hizi katika sentensi kuonyesha maana:*

(i) Kuchokoachokoa maneno (alama 2)

(ii) kumeza shubiri (alama2)

(e) *Tunga sentensi mbili zinazobainisha tofauti kati ya*

(i) Goma

(ii) Koma (alama2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C5.

(a) (i) *Andika metbali nyinging yenye maana na:*

Mweriye kelele hana neon (alama 1)

(ii) *Eleza maana yamisemo*

I.

Hanamwiko..

.....

II.

Ameliambugimiguuni..

....

(alama 2)

(b) *Tunga sentensi mbili kuonyesha tofauti kati ya*

(i) Tega

(ii) Tenga (alama 2)

(c) *Eleza maana mbili mbili tofauti za maneno:*

(i) Rudi

(ii) Funza

d) jumba la kuhifadhi vitu vya kale ili watu wavitazarm huitwa

(e) *Andika kwa tarakimu:*

Nusu kuonueza sudusi ni sawabn na thuluthi mbili

(f) Jaza kiungo cha niwili ki faacho:

(i) _ _ ya jicho hurekebisha kiasi cha mwanga uingiao kwenye jicho

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(alama 1)

(ii) Saa hukmgiwa kwenye _____ cha mkono (alama 1}

(g) (i) Mjukuu ni wo habu; mpwa ni wa (aiama 1)

(ii) Tunachunga unga. tunapeta (alama 1}

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C6

(a) *Tunawaitaje watu hawa* (*alama* 2)

i) Mtu anayebeba mzigo kwa ujira

(ii) Mtu anayeshugliulikia elimu ya nyota

(b) *Taja methali inayoafikiana na maelezo haya:*

(i) Wengine wanapozozanana kugombana, kunao wanaoiiirahia kabisa hali

hiya

(ii) Afadhali kuhudhuria huo mkutano hata kama umechelewa

(c) *Tunga sentensi tatu zikionyesha maana tatu za neno chungu* (alama 1)

(d) ***Kamilisha***

(i) Bumba la,

(ii) Genge la

(e) (i) Juhudi zake hizo si chochote bali kutapatapa kwa mfamaji

(ii) Leo kapasua yote, hata mtama kwarnwagia kuku

C7.

(a) *Eleza katika sentensi maana ya misemo ifuatayo*

(i) Uso wa chuma (alama 1)

(ii) Kuramba kisogo (alama 1)

(b) *Andika visawe (manenozyenye maana sawa) vya maneno haya;*

(i) Sarafu .... (alama 1)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

(ii) Kejeli................................ (alama 1)

(iii) Daktari............................... (alama 1)

(c) *Kwa kila}ozi la maneno uliyopewa, tunga sentensi kutofautisha maana*

(i) Ini

Hini (alama 2)

(ii) tairi

tahiri (alama 2)

(d) Andika kinyume cha

(i) Shari .... (alama 1)

(ii) Oa.................................... (alama 1)

(e) (i) Anayefundisha mwari mambo ya unyumba huitwa (alama 1)

(ii) Samaki anayejirusha kutoka majini huitwa (alama 1)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C8

(a) *Tunga sentensi zitakazobainisha maana yajozi za maneno zifuatazo*

(alama 4)

(i) Mbari Mbali

(ii) Kaakaa Gaagaa

(b) Tumia misemo ifuatayo katika sentensi (alama2)

(i) Enda nguu

(ii) Chemsha roho

(c) Eleza maana mbilitofautiza

Rudi (alama 2)

(d) eleza maana ya methali:

Ukistaajabu ya Musa utaona ya Firauni

(alama 2)

(a) Tofautisha maana za sentensi zifuatazo:

i) Kazi yote ni muhimu.

ii) Kazi yoyote ni muhimu

(b) Eleza maana ya methali ifuatayo kwa kifupi: uji uki wa moto hupozwi kwa ulimi

(c) Eleza maana ya misemo ifuatayo

(i) kukunjua jamvi________________________________

(ii) kulamate ___ _________________________________

(d) Maana moja ya 'andika' ni kuchora maandishi ubaoni, kitabuni n.k

Toa maana nyingine ya neno hilo (alamal)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C10.

(a) Eleza maana ya

(i) Sina pa kuuweka uso wangu

(ii) Ana mkono wa buli _____

(b) Jaza jedwali

Kiume	Kike
Mjakazi	
Jogoo	
Fahali	

(c) (i) Kati ya madini haya taj a yale yanayopatikana baharini

Zinduna Zebaki

Lulu Ambari

Yakuti Marumaru

(alama 3)

(ii) Haya ni rnagonjwa gani?

I Matutywitubwi

II Tetewanga

(iii) Mbuni huzaa matunda gani?

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

Cll.

a)

Tunga sentensi moja moja kuonyesha tofauti kati ya vitate vifuatavyo.

(i) Karama..

(ii) Gharama...

b)

Tunga sentensi MOJA itakayoonyesha maana mbili tofauti za neno pembe.

(alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON

ECOLEBOOKS.COM

C12.

Neno "Chuo" lina maana ya "Shule inayotoa mafunzo maalum ya kazi fulani". Tunga sentensi mbili kubainisha matumizi mengine mawili ya neno hili.

(**alama 2**)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

MAJ1BU

MSAMIATI

C1

I *i)* Kisugudinikifundochamkono-kiachamkono

ii) Nguyunikifundochamguu (alama2)

II i) Ngeu

ii) Jiaha / nipuinbavu / mjkiga / zuzu / mbumbumbu/bwege/mjahili

(alama 2)

b) Kukaa (alama 1)

Kukalia (alama 1)

c) i) Watu wenye mazoea mabaya kusikizana wao kwa wao hata ikiwa waunguana hushangazwa nao (alama 1)

ii) Chaneyandizi (alama 1)

d) i) -Istiara/jazanda (alama 1)

ii) -Tashbihi (alama 1)

e) - Shimo hili lina kina kirefu

- Shairi lako halina kina cha mwisho

- Kitabu changu kina picha nzuri

- Amekwenda kwa akina Amma

zozote 3 (alama 1x3 = 3)

f) - Hana shida / ngumu (alama 1)

- Hana muda / wakati (alama 1)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

g) i) Shangazizo

ii) Mamazo (alama 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C2

a) i) Kula uvundo - kotofaidika, kupata hasara, kupata shida, kula mwata.

ii) Kula uhondo - kupata starehe / neema / raha / ufanisi / manufaa / faida /

utamu (alama 2)

iii) Kula mori - kukasirika / kughadhabika

b) Maana

Mhariri - Anayesoma au kusahihisha au kurekebisha maandishi tayari kwa uchapishaji/

kusanifisha / kukosoa)

Jasusi - Anayepeleleza habari fulani (alama 4)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C3

a) i) -Kumwendea mtu kinyume

- Kupewa hongo

kutunga sentensi alama 1 kueleza alama 1

ii) -Ukitakachamvungiinishartiuiname

- Ukiona vyaelea vimeundwa

b) i) - ago

- mahame, ganjo

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C4

a) Pekee: Dhahabu Almasi

b) i) Mhasibu: Uwekaj i hesabu ya pesa / anaye hesabu na kuweka hesabu hiyo.

ii) Mhazili: Mpiga taipu, anayeshughulikia maandishi. ofisini / sekretari /
karani.

c) - Kifaruhanamanyoyaiihalinyatianayo.

- Kifaru ana masikio madogo kuliko ya nyati.

ii) Kiko / Kiwiko

g) i) - Mjomba

ii) - Nafaka - mawele, mchele, mahindi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

C6

a) i) hamali/mchukuzi/mpagazi

ii) Mnajimu/majusi

b) i) Vita vya panzi neema ya kunguru

ii) Kawia ufike

c) - Chakula kimemwagika chungu nzima (mf.)

- iungu la vitu / idadi . - mdudu rhdogo mweusi

- kali - kinyume cha tamu

-pele-uviqibemwilini/chunusi

d) i) bumbala-nguo/nyuki/karatasi/noti

ii) genge la - wezi / vibarua / wakora

e) i) hatafaulu / hatafaniki wa / hatafba dafu / kula inwande

ii) kutoboa siri / fichua siri / fiikua siri

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C7

a) Eleza katika sentensi maana ya misemo ifiiatayo:

i) Uso wa chuma

- Sentensi ionyeshe uso usioonyesha hisia zozote

ii) Kurambakisogo

- Kusengenya kwa kutumia ishara

b) Andika visawe (maneno yenye maana sawa) vya maneno haya:

i) SarafU, ghawazi / fulusi / darahima / hela / pesa / dirhamu / njenje

–

ii) Kejeli. Dhihaki / stihizai / dharau / bezo / kebehi / dunisha

iii) Daktari. Tabibu/mganga

c) Kwa kila jozi ya maneno uliyopewa timga sentensi mbili kutofautisha maana:

i) Ini - kiungo cha mwilini

Hini - nyanyasa, haini, kunyima, onean.k.

ii) Tairi-mpira wa nje wa gurudumu k.v. lagari.

Tahiri.- tia tohara, chuna jogoo

d) Andika kinyume cha

i) Shari - shwari / heri / sudi / utulivu / wema / neema / baraka

ii) Oa-Taliki/acha/tenga . ;

e) *i)* Anayefimdishamwarimamboyaunyumbahuita

- Kungwi au somo

ii) Samakianayejirushakutokamajinihuitwa

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON **ECOLEBOOKS.COM**

-Mkizi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C8

a) i) Mbari - Ukoo/mlango

Watu wa kitovu kimojajamii, ukoo, nasabaji.k,

Kamauniwambari

Mbali-

kisichokuwakaribu/masafamarefubainayamahalinamahali/siosawa

sawa, tofauti. k.m. Shati hili lina rangi mbili na lile.

ii) Kaakaa - ishi mahali kwamda/kinywaniseh

kaakaayake.

Gaagaa- geukageuka katika haliyakujilaza,tuatua,piagaragara k.m.

vile aligaagaa Idtandani kwa mauvivu.

b) i) Enda nguu-(katatamaa)kukata tama kabisa

Alienda nguuhatakablayakujaribu

ii) Chemsharoho-kasirisha

- Kuwa mkali, kasirika. Baada ya kuusiwa alichemka roho

wakapigana.

c) i) Rejea

ii) ToaAdhabu,kanya

iii) Toa malipo ya pesa kwa aj ili ya kila alichopokea.

iv) Kufupikakwanguo.

d) Ukistaajabu mambo madogo utafanyanini ukipata makubwa.

- Si vizuri kustaj abishwa na j ambo kwani kuna uwezekano wa kupatwa

na makubwa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

- Usishangazwe na madogo.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C9

a) i) Yote:Nzima/JunJa/ujumla

ii) YoyoterBilakuchagua/bilakujali

b) Mtu hawezi kuj iingiza matatani/kule mambo yalikochacha; atadhurika. Mambo

ya kiwa hatari yatalutiwa mbinu mufti ya kuyatatua.

c) i) Kuanzashughuli

ii) Kukosachakula/kukosariziki

d) Kupanga/kuandaa meza kwa ajili ya kuweka chakula

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C10

a) i) Ninaona haya

ii) Nimchoyoahili

b) Kitwana/mtwana

Tembe/koo Mbuguma

c) i) Maramaru, lulu, ambari

ii) ugonjwa wakuvimba sehemuyashingonamashavu/machapwi

ugonjwa unaofanana na ndui ndogo/tete kuwanga.

iii) buni

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C11.

a) *i)* Karama-Kipawa au uwezo kutoka kwa Mungu

ii) Gharama-Matumiziyapesa/beiyakituchenyethamani.

b) i) Karama - Kipawa au uwezo kutoka kwa Mungu.

ii) Gharama-Matumiziyapesa/beiyakituchenyethamani.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM

C.12

l.Ndoa

2. Mahali watoto hujifunza kurani/madrasa

3. kitabu cha dini ya kiislamu^7 kiarabu

4. kifaa cha kuchokolea nazi. :

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON
ECOLEBOOKS.COM